

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
SOCIOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS

TAIKOMOSIOS IR TEORINĖS KRIMINOLOGIJOS STUDIJŲ PROGRAMA

Viktorija Pažusinskaitė

LIETUVOS JAUNUOLIŲ NARKOTIKŲ VARTOJIMO IR SAVĖS SUVOKIMO KRIMINOLOGINĖ ANALIZĖ

Magistro darbas

Darbo vadovė: doc. dr. Jolanta Aleknevičienė

Vilnius
2026

Turinys

Ivadas	4
1. Jaunuolių narkotikų vartojimo analizės teorinės prielaidos	7
1.1. Narkotinių medžiagų sampratos kaita	7
1.2. Jaunuolių narkotikų vartojimas ir identitetas: simbolinio interakcionizmo perspektyva	11
1.3. Jaunuolių narkotikų vartojimas ir savęs suvokimas: etikečių klįjavimo perspektyva	14
1.4. Jaunuolių narkotikų vartojimas ir savęs suvokimas: kultūrinės kriminologijos perspektyva	17
1.5. Tyrimo teorinės kryptys	20
2. Empirinis kokybinis tyrimas ir jo rezultatų analizė	21
2.1. Tyrimo eigos aprašymas	21
2.2. Tyrimo duomenų analizė	24
2.2.1. Jaunuolių narkotikų vartojimui priskiriama prasmė ir savęs suvokimas	24
2.2.2. Jaunų asmenų narkotikų vartojimas ir socialinės sąveikos	26
2.2.3. Narkotinių medžiagų ir jas vartojančių asmenų diferencijavimas	30
2.2.4. Jaunuolių savęs ir narkotinių medžiagų suvokimo kaita gyvenimo eigoje	33
2.3. Diskusija	36
Išvados	40
Bibliografija	42
Priedai	49

Santrauka. Narkotikai laikomi socialiniu „blogiu“ ir svarbia šiuolaikinio pasaulio problema. Šiame kontekste neretai akcentuojama jaunimo piktnaudžiavimo narkotinėmis medžiagomis problematika, dėmesį atkreipiant į tokio elgesio pasekmes ir riziką. Visgi kai kurie mokslininkai nurodo, kad narkotikai gali tapti ne tik rizikos veiksnium, bet ir prasminga socialine praktika, kuri dalyvauja jauno asmens savęs suvokimo formavimosi procese. Todėl, pasitelkus kokybinį tyrimo metodą, šiame magistro darbe buvo siekiama išsiaiškinti Lietuvos jaunuolių narkotikų vartojimo reiškinių sąsajoje su savęs suvokimo formavimusi. Empirinio tyrimo metu atlikta 14 biografinių interviu su jaunais asmenimis, kurie ilgesnį laiką vartoja arba vartojo narkotikus. Gauti rezultatai atskleidė, kad jaunuoliai įprasmina save ir savo narkotinių medžiagų vartojimo patirtis, tapatindamiesi su bendraamžių grupe, jaunimo kultūra, aplinkinių požiūriu, mokinio, darbuotojo, šeimos nario ar tėvų vaidmenimis. Tokiu atveju narkotikų vartojimas kartais tampa svarbiu savęs suvokimo ir saviraiškos pagrindu, jauniems asmenims nuolat kuriant ir permąstant priimtino bei nepriimtino elgesio ribas. Atitinkamai jaunuolių narkotikų vartojimui suteikiama prasmė ir savęs kaip narkotikus vartojančio asmens suvokimas yra lankstaus, dinamiško bei kontekstualaus proceso rezultatas, kurio metu reikšmingą vaidmenį įgauna individualūs išgyvenimai, socialinės-kultūrinės sąveikos ir aplinka.

Pagrindiniai žodžiai: jaunuoliai, narkotikų vartojimas, kriminologijos ir sociologijos teorijos, kokybinis tyrimas, Lietuva.

A Criminological Analysis of Lithuanian Youth's Drug Use and Self-perception

Summary. Drugs are considered a social “evil” and a major problem in today’s world. In this context, substance abuse among young people is often highlighted, with an emphasis on the risks and consequences of such behavior. However, some researchers point out that drug use can be not only a risk factor but also a meaningful social practice that contributes to the formation of a young person’s self-concept. Therefore, using a qualitative research method, this master’s thesis sought to examine the phenomenon of drug use among young people in Lithuania in relation to the development of self-perception. During the empirical study, 14 biographical interviews were conducted with youth who have been using or have used drugs for an extended period of time. The results revealed that young people make sense of themselves and their substance use experiences by identifying with their peer group, youth culture, the views of those around them, and their roles as students, employees, family members, or parents. In such cases, drug use sometimes becomes an important basis for self-perception and self-expression, as young people constantly create and rethink the boundaries of acceptable and unacceptable behavior. Accordingly, the meaning attributed to drug use among young people and their self-perception as drug users are the result of a

flexible, dynamic, and contextual process in which individual experiences, socio-cultural interactions, and the environment play a significant role.

Key words: young people, drug use, theories of criminology and sociology, qualitative research, Lithuania.

Išvadas

Aktualumas ir problema. „European Drug Report 2023: Trends and Developments“ ataskaitoje teigiama, kad neteisėtų narkotikų vartojimo poveikis mūsų visuomenėje yra plačiai paplitęs. Kitaip tariant, piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis potencialiai sukelia psichinę, fizinę, socialinę ir ekonominę žalą asmenims bei bendruomenėms (Scheier 2015; European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction 2023). Atitinkamai narkotikai yra laikomi socialiniu „blogiu“ bei viena iš pagrindinių šiuolaikinio pasaulio problemų (Haidar, Arif, Abbas 2020; Debbaut, Kammersgaard 2022).

Tokiu atveju, kalbant apie narkotines medžiagas, nemažas dėmesys yra skiriamas jauniems asmenims. Mokslininkai akcentuoja jaunuolių polinkį įsitraukti į delinkventinį elgesį ir piktnaudžiavimą narkotinėmis medžiagomis, kuris šiame amžiuje yra laikomas vienu iš labiausiai paplitusių rizikingo elgesio būdų. (Saladino et al. 2021). Visgi ne mažiau svarbu pabrėžti tai, kad jauni asmenys tokiam amžiui kartu išgyvena reikšmingą savo tapatybės paieškų ir elgesio raidos etapą (Scheier 2015; Alhyas et al. 2015). Atitinkamai, gilinantis į jaunuolių narkotikų vartojimo fenomeną, prasmę įgauna ne tik aptariamo elgesio problematizavimas ir šių medžiagų sukeliama rizikų ar pasekmių akcentavimas. Kai kurie mokslininkai atkreipia dėmesį, kad narkotikų vartojimas gali tapti prasminga socialine praktika, kuri dalyvauja paauglio savęs suvokimo formavimosi procese (Hoolachan 2020; Fratila, Berdychevsky 2024; Karashiali et al. 2022; Bilgrei et al. 2025; Bilgrei et al. 2022). Tai ypatingai aktualu jei atsižvelgiame į teiginį, kad narkotinių medžiagų vartojimui priskiriama reikšmė nėra pastovi ir priklauso nuo kintančio kultūrinio bei socialinio konteksto (Park, Holody 2018, p. 1042). Atitinkamai svarbiu tampa ir šiuolaikinių jaunuolių narkotikų vartojimo patirčių, interpretacijų bei kultūrinių ypatumų nagrinėjimas.

Temos ištirtumas. Jaunuolių narkotinių medžiagų vartojimo tema susilaukia nemažai dėmesio mokslinių tyrimų srityje (Lavie-Ajayi et al. 2022; Dahl, Bretteville-Jensen, Burdzovic 2025; Bilgrei et al. 2025). Dažnai moksliniai darbai susitelkia į narkotikų vartojimo paplitimo, neigiamų pasekmių ar vartojančių asmenų charakteristikų analizavimą (Järvinen, Ravn 2015; Gould, Donnelly, Innacchione 2019). Tačiau pastaruoju metu, aptariamo reiškinio kontekste, vis didesnis dėmesys yra skiriamas jaunų asmenų savivokos formavimosi procesų nagrinėjimui. Daugelis mokslinių darbų nurodyta tema yra atliekami Skandinavijos šalyse. Tokiu atveju tyrėjai dėmesį sutelkia į jaunuolių kanapių vartojimui priskiriamų prasmų, savęs suvokimo formavimosi proceso ir socialinės aplinkos bei kultūrinio konteksto vaidmens analizę (Dahl 2015; Bilgrei et al. 2022; Bilgrei et al. 2025). Svarbu užsiminti, kad įprastai šie tyrimai apima jaunų asmenų kanapių

vartojimo patirčių nagrinėjimą ir neįtraukia kitas nelegalias narkotines medžiagas vartojančių jaunuolių perspektyvos.

Probleminis klausimas. Kaip jaunuolių narkotikų vartojimas bei jam priskiriamos prasmės siejasi su savęs suvokimu?

Darbo tezė. Narkotikų vartojimas gali tapti svarbia jauno asmens savęs suvokimo dalimi, kuri formuojasi ir nuolat kinta skirtinguose socialiniuose bei kultūriniuose kontekstuose.

Darbo tikslas. Išanalizuoti jaunuolių narkotikų vartojimo reiškinių ir jam priskiriamas prasmes sąsajoje su jaunuolių savęs suvokimo formavimusi.

Darbo uždaviniai. 1) Remiantis moksline literatūra, aptarti narkotikų sampratos kaitą; 2) pristatyti darbe naudojamas kultūrinės kriminologijos, simbolinio interakcionizmo, etikečių klijavimo teorines prieigas ir atsižvelgti į atliktų mokslinių tyrimų rezultatus, siekiant paaiškinti narkotikų vartojimą sąsajoje su jaunuolių savivokos formavimusi; 3) pasitelkiant biografinius interviu, atlikti kokybinį tyrimą ir išnagrinėti jaunų asmenų narkotikų vartojimo patirtis, orientuojantis į joms priskiriamas prasmes ir savęs suvokimo formavimosi procesą.

Darbo metodologija ir metodai. Jaunuolių narkotikų vartojimo patirtys, kaip šio tyrimo objektas, darbe yra analizuojamos remiantis simbolinio interakcionizmo, etikečių klijavimo ir kultūrinės kriminologijos teorinėmis prielaidomis. Darbo metu savarankiškai atliktas kokybinis tyrimas. Dalyviams atrinkti pasitelkta sniego gniūžtės atranka. Iš viso buvo atlikta 14 biografinių interviu su narkotines medžiagas vartojančiais arba vartojusiais Lietuvos jaunuoliais.

Taip pat, siekiant išvengti interpretacinių neaiškumų, yra pristatomi dviejų, šiame darbe naudojamų, **sąvokų paaiškinimai.**

Jaunuoliai/jaunimas/jauni asmenys/jauni žmonės – šiame darbe naudojami kaip sinonimai. Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatyme (2003) apibrėžta, kad jaunimas yra du ir (ar) daugiau jaunų žmonių nuo 14 iki 29 metų (įskaitytinai).

Narkotinės medžiagos – tai medžiagos, veikiančios psichiką ir galinčios sukelti laikinus malonius pojūčius. Šios medžiagos vadinamos įvairiai – narkotinės, psichotropinės, psichoaktyvios. Priklausomai nuo medžiagos juridinio statuso, jos gali būti legalios priklausomybę sukeliančios medžiagos (alkoholis, tabakas, įvairios lakiosios medžiagos, kai kurie medikamentai) ir nelegalios (pvz., heroinas, kokainas, amfetaminas ir pan.). Nelegalias medžiagas visuomenėje dažniausiai yra priimta vadinti „narkotikais“ (Malinauskaitė 2012, p. 3). Šiame darbe sutelksiu dėmesį į nelegalias medžiagas, o terminai – narkotikai, psichotropinės, narkotinės medžiagos, šiame darbe vartojami kaip sinonimai.

Darbo struktūra. Darbas susideda iš teorinės ir empirinės dalies. Pirmoje teorinėje darbo dalyje yra apžvelgiama literatūra, kurioje aptariami su narkotikų vartojimo sampratos formavimusi siejami aspektai. Taip pat pateikiamos pagrindinės kultūrinės kriminologijos, simbolinio

interakcionizmo, etikečių klijavimo teorinių perspektyvų idėjos ir jaunuolių narkotikų vartojimo patirtis analizuojančių tyrimų rezultatai, kuriuose aiškinamas asmenų savivokos formavimosi procesas ir kontekstas. Antroje empirinėje darbo dalyje yra pristatomas atlikto kokybinio tyrimo eigos aprašymas ir rezultatai. Tyrime analizuojamos, su narkotikų vartojimu susijusios, jaunuolių patirtys, atkreipiant dėmesį į šioms medžiagoms priskiriamas prasmes ir jaunuolių savęs suvokimo formavimąsi. Darbo gale pateikiama diskusija ir išvados.

1. Jaunuolių narkotikų vartojimo analizės teorinės prielaidos

Teigiama, kad asmens savęs suvokimas tai unikalių ir begalinių sąveikų, su kuriomis individas susiduria per gyvenimą, derinimo rezultatas (Treiber, Booysen 2021, p. 1). Svarbu užsiminti, kad darbe nagrinėjamos temos atžvilgiu, atrandamos reikšmingos įžvalgos, nurodančios, kad narkotikų vartojimas taip pat gali tapti svarbia jauno asmens savęs suvokimo formavimosi ir raiškos dalimi (Dahl 2015; Lavie-Ajayi et al. 2022; Bilgrei et al. 2022; Fratila, Berdychevsky 2021). Mokslininkai jau seniai pastebėjo, kad narkotikų vartojimas neapsiriboja vien tiesioginiu medžiagų sukeliamu svaiginamuoju poveikiu ir yra susijęs su įvairiais socialiniais, kultūriniais bei simboliniais aspektais (Becker 1963; Johnson 1973; Sandberg 2013; Young 1971). Atitinkamai, kalbant apie savęs suvokimo formavimąsi, svarbiomis taip pat tampa visuomenėje aptinkamos įvairios, skirtinguose kontekstuose besiformuojančios, narkotinėms medžiagoms priskiriamos simbolinės reikšmės (Bilgrei et al. 2025; Fratila, Berdychevsky 2024; Bilgrei et al. 2022). Todėl, siekiant geriau suprasti darbe nagrinėjamą fenomeną, šiame skyriuje aptarima narkotinių medžiagų samprata ir pristatomos aktualios simbolinio interakcionizmo, etikečių klijavimo, kultūrinės kriminologijos teorinės idėjos bei susiję moksliniai tyrimai.

1.1. Narkotinių medžiagų sampratos kaita

„Narkotiko“ kaip medžiagos apibrėžimas pats savaime yra konstruktas. Gamtoje yra įvairiausių medžiagų, kurios gali būti naudojamos medicininiams ar psichiką veikiančiais tikslais, tačiau „narkotikų“ kategorijos gamtoje nėra (Derrida cit. pg. Debbaut, Kammergaard 2022, p. 1). Kitaip tariant, narkotinės medžiagos, kurios yra išskiriamos į legalias ir nelegalias yra tiesiog cheminės medžiagos. Visgi, verta atkreipti dėmesį, kad narkotikams priskiriamos reikšmės įprastai nėra susijusios su jų prigimtimi – daugelis legalių ir nelegalių narkotikų iš pradžių buvo vartojami ir laikomi vaistais (Berridge 2013, p. 1–13). Vėliau narkotinių medžiagų samprata priklausomai nuo laikotarpio ir kultūrinio konteksto keitėsi (Debbaut, Kammergaard 2022, p. 4–9). Taigi narkotikų vartojimo kaip normalaus ar nepriimtino elgesio supratimas nėra universalus ir gali kisti.

Tokiu atveju svarbu atkreipti dėmesį į teiginį, kad realybė yra socialiai sukonstruota (Haidar, Arif, Abbas 2020, p. 54). Tai reiškia, kad narkotikai ir su jais susijusios patirtys neturėtų būti suvokiami kaip neutralūs ar objektyvūs reiškiniai. Priešingai, narkotikų konceptas veikiau yra sudėtingos sąveikos, apimančios kalbą, galią, žinias, praktikas bei materialinę ir nematerialinę tikrovę, rezultatas (Herzog 2016, p. 102). Pavyzdžiui, riba tarp normalaus ir nenormalaus arba deviantinio elgesio nėra pastovi ar aiški. Ji siejama su nuostatomis apie tai, kas yra „gera“ ir „įprasta“, su įsitikinimu kaip žmonės turėtų gyventi (Raitakari, Juhila, Räsänen cit. pg. Kuusisto et al. 2023, p. 218). Jei narkotikų vartojimas suvokiamas kaip nukrypimas nuo normos, tai prieštarauja

tam, kas yra suvokiama kaip normalu. Tokiu atveju normalumo kūrimas neišvengiamai siejasi su nukrypstančio elgesio keitimu ir kontrole (Kuusisto et al. 2023, p. 218). Formuojantis įvairioms narkotikų sampratom, kurios apibūdina narkotikus vartojančius asmenis ar grupes, gali būti kuriamos naujos prevencijos strategijos, steigiamos naujos institucijos ir pateisinamas tam tikrų praktikų įgyvendinimas (Herzog 2016, p. 106).

Pavyzdžiui, iki XIX a. pradžios narkotinių medžiagų įrėminimo „problemos“ kontekste neegzistavo. Tam tikri narkotikai buvo vartojami terapiniais, medicininiais tikslais ar tiesiog malonumui (Berridge cit. pg. Debbaut, Kammergaard 2022, p. 3). Kanapės šimtmečius buvo taikomos medicininiais tikslais (Herzog 2016, p. 108), o apie opiumo panaudojimą medicinoje yra žinoma jau apie kelis tūkstančius metų (Berridge 2013, p. 1–13). Tokiu atveju galima atkreipti dėmesį į tai, kad XIX a. pirmojoje pusėje, Didžiojoje Britanijoje, opiumas buvo nebrangus ir lengvai prieinamas, o jo vartojimas laikomas normaliu reiškiniu (Berridge, 2013 p. 14–35). Pavyzdžiui, nurodytu laikotarpiu šią medžiagą reguliariai vartojo suaugusieji, įskaitant ir žymius asmenis. Kartais siekiant „nuraminti“, esant neaiškios kilmės skausmui ar viduriavimui, opiumas, sirupo pavidalu, buvo skiriamas ir mažiems vaikams (Berridge, Edwards 1987, p. 97–109). Taigi tam tikrą laikotarpį narkotikų vartojimas buvo suvokiamas kaip priimtina ir normali praktika. Tačiau vėliau atkreiptas dėmesys į šių medžiagų keliamą priklausomybės riziką (Berridge, Edwards 1987, p. 75–86). Tokiu atveju vėliau atsižvelgti į V. Berridge ir G. Edwards (1987) įžvalgas, kurie nurodo, kad gydytojai pradėjo akcentuoti sukeliama neigiamą narkotinių medžiagų poveikį ir pripratimą, siekdami kontroliuoti opiumo vartojimą medicinos profesinėje srityje. Tai autoriai sieja su asmeninio intereso, grindžiamo finansiniais motyvais, egzistavimu (Berridge, Edwards 1987, p. 113–131). Atitinkamai opiatų vartojimo kontekste pradėjo plisti su baime ir pavoju siejami naratyvai (Berridge 2013, p. 77–95). Iš pradžių narkotikų vartojimo kaip grėsmės vaizdavimas apėmė opiumą rūkančius žmones. Kadangi asmenys, kurie šią medžiagą švirkštėsi ar gėrė, paprastai užėmė aukštesnį socialinį statusą ir turėjo daugiau galios (Seddon 2016, p. 400–405). Kitaip tariant, ta pati medžiaga gali būti interpretuojama skirtingai, priklausomai nuo to, kaip, kada ir kas ją vartoja (Herzog 2016, p. 106). Tokiu atveju tam tikri narkotikai ir asmenys bei priklausomybės idėja pradėjo asocijuotis su keliamu pavojumi tautai ir visuomenei, kuri pramonės revoliucijos metu vis labiau priklausė nuo produktyvumo ir darbo drausmės (Debbaut, Kammergaard 2022, p. 5).

Galiausiai, aptariamų įvykių kontekste, atsirado pagrindas formuoti atitinkamoms teisinio reguliavimo praktikoms. Dėmesys susitelkė į opiumo prieinamumo ir platinimo kontrolę, kuri siejosi su medicinos srities specialistais (Berridge 1979; Seddon 2016). Šiuo atveju pradėjo augti medicinos profesijos ir moralinių filantropų įtaka bei įsitvirtino idėja, kad, aptariamoms problemoms atžvilgiu, valstybė turi bendradarbiauti su medicinos specialistais (Berridge 2013, p. 117–142). Nuo tada susiformavo paradoksas – reguliarus opiumo rūkymas tapo medicininio reiškiniu, tačiau

priklausomybės išvengimas liko asmenine atsakomybe, o jei to nepavyko padaryti tai buvo siejama su „silpna valia“ (Berridge, Edwards 1987, p. 150–170). Kitaip tariant, narkotikai buvo vaizduojami kaip medžiaga, kuri geba pavergti arba nugalėti „silpnų“ ar „amoralų“ asmenų laisvą valią (Herzog 2016, p. 106). Atitinkamai tuo metu buvo propaguojamos laisvo pasirinkimo ir valios bei asmeninės atsakomybės idėjos. Tačiau kai kurios grupės ar asmenys galėjo greitai prarasti individualaus pasirinkimo teisę. Tokie individai visuomenėje buvo priskiriami prie „nenormalių“ arba deviantų grupės (Reith cit. pg. Debbaut, Kammersgaard 2022, p. 5). Nurodytas požiūris siejasi su medikalizacijos ir privalomojo gydymo politika, kuomet įsitvirtina įsitikinimas, kad asmuo netekęs „laisvos valios“ negali savęs valdyti be intervencijos iš šalies (Fraser, Valentine 2008, p. 1–34). Atsižvelgiant į tai atsiranda institucinė užduotis suformuoti elgesį, kuris atitinka normalumo apibrėžimą (Kuusisto et al. 2023, p. 219). Atitinkamai, aptariamam laikotarpiu, reikšmingą vaidmenį įgavo teisingumo ir socialinės gerovės sistemos, kurios tapo šių „netinkamų žmonių“ normalizavimo instrumentais (Foucault 1989, 2007; Seddon 2016).

Gilinantį įvykius pokyčius narkotinių medžiagų kontrolės srityje, svarbu atkreipti dėmesį į tam tikrus istorinius įvykius ir po jų sekusias reformas. V. Berridge (2013) teigia, kad opiumui pradėjus plūsti į Kiniją, 1909 m. Šanchajuje, JAV prašymu, buvo sudaryta Opiumo komisija, kurioje dalyvavo Kinija, Didžioji Britanija ir dešimt kitų šalių. Nurodytas įvykis padėjo pagrindus tarptautinės narkotikų kontrolės įgyvendinimui. Atitinkamai toliau plito požiūris, paremtas opiumo kaip „blogio“ idėja, akcentuojant kenksmingą šios medžiagos poveikį visuomenės sveikatai ir socialinei tvarkai. Atsižvelgiant į tai pabrėžtas vartojimo ne mediciniais tikslais draudimo arba griežto reguliavimo poreikis (Barop 2015; Berridge 2013; Seddon 2009). Pavyzdžiui, 1912 m. priimta Hagos konvencija (McAllister 2000, p. 9–40), kurioje įtvirtintas opiumo gamybos ir platinimo kontrolės nacionaliniais teisės aktais reikalavimas. Taip pat konvencijoje nurodytas kovos su opiumo rūkymu siekis ir morfino bei kokaino gamybos, pardavimo ar vartojimo leidimas tik mediciniais tikslais (Berridge 2013, p. 117–142). Vėliau 1920 m. įkurta Tautų Sąjunga, kurios tikslas apėmė siekį užtikrinti tarptautinę taiką ir saugumą (McAllister, 2000, p. 41–78). Organizacija prisiėmė atsakomybę ir už narkotikų kontrolę, kas nurodo į tuo metu jau įsitvirtinusių įsitikinimų apie narkotikų keliamą grėsmę saugumui ir taikai (Seddon 2016, p. 408–409). Toliau sekė įvairių tarptautinių sutarčių sudarymas, kurių pagrindu įgyvendinta ir stiprinta narkotinių medžiagų kontrolė (Debbaut, Kammersgaard 2022, p. 6). Galiausiai 1961 m. buvo priimta Bendroji narkotinių medžiagų konvencija (Berridge 2013, p. 117–142). Konvencijoje teigta, kad priklausomybė nuo narkotinių medžiagų yra didelis blogis, kuris kelia socialinę bei ekonominę grėsmę žmonijai ir pačiam individui (Debbaut, Kammersgaard 2022, p. 6). Vėliau paskelbus „karą su narkotikais“ (angl. „war on drugs“) šiam „blogiui“ buvo priskirta su karu susijusi metafora, kurią perėmė bei paskleidė politiniai lyderiai ir medijos, įvardindami narkotikus pagrindiniu

visuomenės priešu. Tokiu atveju verta pabrėžti, kad „blogio“ retorika gali sudaryti aiškų pretekstą režimams taikyti bausmę kaip standartinę reakciją į bet kokią su narkotikais susijusią elgesį, įskaitant jų vartojimą (Hobson 2014, p. 535–537).

Atitinkamai svarbu atsižvelgti į tai, kad XX a. antrojoje pusėje JAV ir Europoje atsirado nauji narkotikai ir naujos vartojimo praktikos, kurie kartais siejosi su kontrkultūriniais judėjimais ir buvo suvokiami, kaip „jaunimo maišto“ simbolis (Seddon 2009, p. 78–99). Šie judėjimai neretai atsidurdavo masinių medijų dėmesio centre (Boyd 2002, p. 397). Tokiu atveju verta atkreipti dėmesį, kad sensacingos naujienos apie narkotikų grėsmę gali tapti tam tikru produktu, kuris yra parduodamas, o politikai yra renkami arba ne priklausomai nuo jų pozicijos šių neteisėtų medžiagų atžvilgiu (Herzog 2016, p. 104). Atitinkamai politinių ir moralinių lyderių pasisakymuose tuo metu aptinkamas narkotinių medžiagų susiejimas su jaunimo maišto ir vidurinėsios klasės tradicinių vertybių atmetimo procesais (Himmelstein cit. pg. Debbaut, Kammergaard 2022, p. 7). Atsižvelgiant į tai 1970-aisiais dauguma ekspertų ir politikų buvo įsitikinę, kad būtina ne tik slopinti narkotikų pasiūlą, bet ir kovoti su paklausa. Tai prisidėjo prie šioje srityje vykdomų tyrimų, gydymo ir prevencinių švietimo programų plėtros (McAllister 2000, p. 240–246). Vėliau 1980 m. tarptautinį požiūrį į minėtą „karą su narkotikais“ toliau taip pat formavo Europoje ir JAV išaugusi kanapių, kokaino bei heroino paklausa. Teigiama, kad narkotikų kontrabanda nešė daug pelno, kas paskatino narkotinių medžiagų gamybos plėtrą (Musto 1973; Seddon 2016). Tokiu atveju 1988 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl kovos su neteisėta narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų apyvarta dėmesį nukreipė į siekį sustabdyti tarptautinės prekybos narkotikais augimą (De Ruyver cit. pg. Debbaut, Kammergaard 2022, p. 7). Valstybės buvo raginamos priimti įstatymus, kurie apimtų ne tik pasiūlos bet ir paklausos pusę, pavyzdžiui, kriminalizuotų narkotikų turėjimą asmeniniam vartojimui (McAllister 2000, p. 240–246). Šiame kontekste svarbiu tampa ir AIDS (įgyto imuniteto nepakankamumo sindromo) protrūkis (Debbaut, Kammergaard 2022, p. 7). 1980-ųjų metų viduryje pastebėta, kad liga gali plisti tarp žmonių, kurie vartoja heroiną ar kitus švirkščiamuosius narkotikus (Campbell, Shaw cit. pg. Herzog 2016, p. 106). Kaip atsakas pradėjo sklisti žalos mažinimo idėjos ir praktikos, akcentuojant narkotikų vartojimo vertinimo visuomenės sveikatos perspektyvoje poreikį (Debbaut, Kammergaard 2022, p. 7–8).

Po nurodytų įvykių, XX a. pabaigoje, pradėjo formuotis „normalizacijos teorija“ (Parker et al. cit. pg. Debbaut, Kammergaard 2022, p. 7). Tyrėjai teigė, kad tuo laikotarpiu smarkiai padidėjo nelegalių narkotikų vartojimo lygis ir prieinamumas, todėl jų vartojimas gali būti laikomas normaliu reiškiniu. Pavyzdžiui, kokaino, ekstazio (MDMA) ir kitų stimuliuojančių medžiagų vartojimas, reivo renginių metu, tapo žinoma praktika (Shapiro cit. pg. Debbaut, Kammergaard 2022, p. 7). Kartu svarbu atkreipti dėmesį, kad iki 2000 m. daugiau nei 25 šalys įvedė *de facto* dekriminalizaciją, kuri narkotikų politikos srityje įgavo pavadinimą „tyli revoliucija“. Maždaug 2000 m. vis labiau

intensyvėjo diskusijos dėl tam tikrų neteisėtų narkotikų dekriminalizavimo (Eastwood et al. cit. pg. Debbaut, Kammergaard 2022, p. 8). Galiausiai „karo su narkotikais“ retorika pradėjo prarasti savo galią. Pasaulinė narkotikų politikos komisija (angl. *Global Commission on Drug Policy*) 2011 m. paskelbė savo pirmąją ataskaitą, kurioje buvo teigiama, kad „pasaulinis karas su narkotikais žlugo ir sukėlė pražūtingas pasekmes asmenims bei visuomenėms visame pasaulyje“ (Debbaut, Kammergaard 2022, p. 8). Populiarumą įgavo argumentai, kuriuose nurodytas reformos poreikis per žalos mažinimo iniciatyvų ir dekriminalizavimo įgyvendinimą (Bacon cit. pg. Debbaut, Kammergaard 2022, p. 8).

Atitinkamai pastaruoju metu daugelyje šalių aktyviai vyksta diskusijos dėl neteisėtų narkotikų legalizavimo ir reguliavimo. Jos įprastai apima reformas kanapių vartojimo srityje. Kitaip tariant, palaipsniui formuojasi kita perspektyva, kuomet kai kurių narkotikų vartojimas pradedamas suvokti kaip veikla, kuria piliečiai gali laisvai užsiimti be valdžios institucijų įsikišimo. Nurodytas požiūris skiriasi nuo vyraujančios, su nelegaliais narkotikais asocijuojamos, kriminalizavimu bei stigmatizavimu paremtos sampratos (Debbaut, Kammergaard 2022, p. 9–10). Verta atkreipti dėmesį, kad nelegalias narkotinės medžiagas vartojantys asmenys šiuo metu vis dar yra laikomi subjektais, kuriuos reikia atidžiai stebėti, sutramdyti ar gydyti. Atitinkamai nelegalių narkotikų vartojimas tampa tam tikru tabu, kuomet akcentuojamas kaltinimu ir bausme paremtas atsakas arba pabrėžiamas priežiūros, gydymo ir įvairių stebėjimo bei reabilitacijos praktikų poreikis (Debbaut, Kammergaard 2022, p. 2). Tokiu atveju S. Debbaut ir T. Kammergaard (2022) atkreipia dėmesį pabrėždamas, jog dabartinėje politinėje aplinkoje gydomasis požiūris į narkotikus dažnai pateikiamas kaip pažangesnė ir humaniškesnė alternatyva. Tačiau skirtumas tarp neteisėtas narkotines medžiagas vartojančių asmenų priskyrimo „sergančių“ ar „nusikaltėlių“ grupei, nebūtinai yra toks didelis. Kitaip tariant, abu požiūriai kyla iš panašių principų ir kartais užkerta kelią alternatyvioms, pavyzdžiui, narkotikų vartojimo kaip teisėto, normalaus ir potencialiai naudingo mūsų kultūros elemento, sampratomis.

Apibendrinant pristatytas įžvalgas svarbu pažymėti, kad narkotikų samprata nėra pastovi ar vienareikšmė. Priklausomai nuo konteksto ir laikotarpio narkotinių medžiagų interpretacija kito ir įgavo skirtingas reikšmes siejamas su vaistais, liga, blogiu ar vartojimo normalizavimu. Tai atitinkamai paveikė požiūrį ir reakciją į su narkotikų vartojimu susijusį elgesį bei asmenis.

1.2. Jaunuolių narkotikų vartojimas ir identitetas: simbolinio interakcionizmo perspektyva

Kaip buvo paminėta, narkotikų vartojimas gali tapti svarbia jaunuolių savęs suvokimo dalimi (Fratila, Berdychevsky 2021, p. 524–525). Tokiu atveju svarbu atkreipti dėmesį į simbolinio

interakcionizmo atstovų įžvalgas, kuriose išsamiai aiškinamas identiteto konceptas (Mead 1934; Blumer 1969), bei pristatyti jas pagrindžiančius mokslinius tyrimus.

Remiantis simbolinio interakcionizmo idėjomis, galima teigti, kad tarp žmonių vyksta socialinės interakcijos, kurias įgalina tam tikri simboliai, kalba, gestai ir išraiškos. Atitinkamai per socialinę sąveiką simboliai įgyja bendrą reikšmę, kas leidžia žmonėms suprasti vienas kitą (Shibutani cit. pg. Battjes 1984, p. 676). Tokiu atveju H. Blumer (1969) teigimu „daikto reikšmė žmogui formuojasi iš to, kaip kiti asmenys elgiasi su tuo žmogumi to daikto atžvilgiu.“. Taip pat B. N. Meltzer (1978) nurodo, kad mokydamasis savo grupės simbolių, asmuo internalizuoja įvykių ar daiktų apibrėžimus, įskaitant savo elgesio apibrėžimą. Taigi socialinės sąveikos metu individai, vertindami save ir savo elgesį, atsižvelgia į kitų požiūrį (Battjes 1984, p. 676). Šiuo atveju svarbus asmens gebėjimas pažvelgti į save kaip į objektą. Kitaip tariant, individas, internalizuodamas kitų žmonių požiūrį, susikuria savo paties koncepciją, kurią G. H. Mead apibrėžė, kaip savimonę (angl. *self*). Tai reiškia, kad savimonė nėra įgimta, ji atsiranda per laiką, socialinę sąveiką ir vaidmenis bei gali kisti (Blumer 1969, p. 12 – 13). Vadinasi, save matome pagal tai, kaip mus mato ar apibrėžia kiti.

G. H. Mead idėjos leidžia teigti, kad individas gali prasmingai nupasakoti savo gyvenimą remdamasis socialiniais santykiais ir sąveikomis bei savo patirtimi bendraujant su kitais individais organizuotoje socialinėje aplinkoje. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad socialinis „aš“ nėra vien tik socialiai nulemtas „aš“. Nors G. H. Mead pabrėžia, kad socialinis „aš“ visada konstruojamas atsižvelgiant į bendruomenes, kurioms asmuo priklauso, jis taip pat akcentuoja aktyvų individo vaidmenį formuojant savo likimą (Mead cit. pg. Järvinen, Ravn 2015, p. 873). Tokiu atveju H. Blumer (1969) nurodo, kad kiekvieno asmens aplinka nėra tiesiog fizinė erdvė, ji nulemta prasmės, kurią elementai turi asmeniui. Kitaip tariant, du asmenys gali gyventi toje pačioje fizinėje erdvėje, tačiau, remdamiesi savo interpretacijomis, išgyventi aplinką visiškai skirtingai. Todėl, norint iš tiesų suprasti asmenį, būtina atsižvelgti ir į tai, kaip jis pats suvokia bei įprasmina savo socialinį pasaulį.

Pristatytos teorinės perspektyvos idėjos taip pat yra atrandamos su jaunuoliais vartojančiais narkotines medžiagas atliktuose moksliniuose tyrimuose. Šių tyrimų rezultatai rodo, kad jauni asmenys narkotikams priskiria įvairias reikšmes, kurios priklauso nuo socialinių sąveikų bei konteksto. Tokiu atveju, atsižvelgiant į prasmę, kurią narkotikai turi jaunuoliui, šių medžiagų vartojimas gali sietis su asmens identiteto formavimusi (Fratila, Berdychevsky 2021; Fratila, Berdychevsky 2024). Pavyzdžiui, C. Karashiali et al. (2022) savo tyrime nurodo, kad jauni žmonės save ir savo kanapių vartojimą apimančią elgesį retai interpretuoja, kaip priklausomybę sukeliantį ar deviantinį. Kitaip tariant, jaunuoliai asmeninėms narkotikų vartojimo praktikoms įprastai priskiria teigiamas savybes ir pabrėžia socialinę tokio elgesio naudą. Atitinkamai svarbu pabrėžti, kad identiteto formavimosi laikotarpiu, kanapės patenkina kai kuriuos jaunų asmenų socialinius bei

vystymosi poreikius. (Karashiali et al. 2022, p. 13–14). Pavyzdžiui, jaunuoliams kanapių vartojimas asocijuojasi su nepriklausomybės, laisvės, malonumo, atvirumo ar atsipalaidavimo jausmu (Fratila, Berdychevsky 2024; Karashiali et al. 2022). Tokiu atveju šių medžiagų vartojimo praktikos yra įprasminamos linksmybių, socialinių ryšių su bendraamžiais užmezgimo ir stiprinimo kontekste (Sychareun et al. 2018, p. 7). Kanapes naudojantys asmenys vartojimą interpretuoja, kaip laisvalaikio praleidimo būdą (Gould, Donnelly, Innacchione 2019, p. 124) ar savo jaunystės dalį, kuriai būdingi koncertai (Ciairano et al. cit. pg. Lavie-Ajayi et al. 2022, p. 326), nuolatiniai vakarėliai ir gausus socialinių ryšių tinklas (Bilgrei et al. 2025, p. 577). Taigi kanapių vartojimas gali būti suvokiamas, kaip normali jaunystės, linksmybių laikotarpio ir socialinių ryšių su bendraamžiais užmezgimo dalis.

Aptartas įžvalgas taip pat papildoma S. L. Dahl (2015) pabrėždamas, kad narkotines medžiagas vartojančių jaunuolių identitetas yra derybų objektas, pasižymintis lankstumu. Tokiu atveju galima atkreipti dėmesį į idėją, kad visuomenėje egzistuoja normatyviniai standartai, kada turėtų būti priimami tam tikri elgesio modeliai ar socialiniai vaidmenys (Neugarten, Moore, Lowe cit. pg. Dahl 2015, p. 181). Pavyzdžiui, visuomenėje yra įsitvirtinę įsitikinimai apie tai, kada priimtina pirmą kartą turėti lytinius santykius ar vartoti alkoholinius gėrimus (Room cit. pg. Dahl 2015, p. 181). Atitinkamai yra aptinkami ir tam tikri normatyviniai standartai, kada turėtų baigtis jaunystės laikotarpis ir kokio amžiaus žmogus turi prisiimti suaugusiojo rolę bei atsakomybes (Room, Paglia cit. pg. Dahl 2015, p. 181). Tai, savo ruožtu, taip pat gali prisidėti prie jauno asmens savęs suvokimo ir narkotikams priskiriamos prasmės formavimosi bei kaitos. Ypatingai kuomet įžengimas į suaugusiųjų gyvenimą asocijuojasi su naujomis pareigomis, kurios apima darbuotojo, sutuoktinio ar tėvų vaidmenis. Pavyzdžiui, S. L. Dahl (2015), I. Fratila, L. Berdychevsky (2021) ir G. A. Dingle, T. Cruwys, D. Frings (2015) savo tyrimuose pastebėjo, kad jaunuoliai tokiu atveju atskiria asmenines narkotikų vartojimo praktikas nuo įsipareigojimų, planuodami vartojimo dažnumą bei laiką arba nusprendžia šių medžiagų visiškai atsisakyti, kuomet tai prieštarauja kitiems perimtiems vaidmenims. Taigi keičiantis socialinei aplinkai, narkotikams priskiriama prasmė ir su šių medžiagų vartojimų siejamas elgesys gali kisti, kuomet savęs kaip narkotikus vartojančio asmens suvokimas nedera su kitomis, socialiniame kontekste aktualumą įgaunančiomis, pareigomis ir rolėmis.

Visgi svarbu atkreipti dėmesį, kad kituose tyrimuose aptinkamos šiek tiek išsiskiriančios įžvalgos. V. Sychareun et al. 2018 savo moksliniame darbe nurodo, kad narkotikai gali tarnauti kaip priemonė, kuri padeda palaikyti darbuotojo vaidmenį. Kitaip tariant, narkotines medžiagas jauni asmenys asocijuoja su koncentracijos ir efektyvumo palaikymu tiek laisvalaikio metu, tiek ir už jo ribų. Atsižvelgiant į tai jaunuoliai narkotikų vartojimą apibūdina kaip dalį savo kasdienio gyvenimo būdo, kuris apjungia ne tik laisvalaikį bet ir darbo aplinką (Fratila, Berdychevsky 2021, p. 523–524).

Tokiu atveju svarbu atkreipti dėmesį, kad narkotinių medžiagų vartojimo praktikos taip pat gali apimti akademinis motyvus (Dumbili et al. 2021; Aikins 2015). Pavyzdžiui, kanapės, jaunuolių teigimu, padeda gauti geresnius rezultatus žodiniuose ir rašytiniuose egzaminuose bei įgyti daugiau pasitikėjimo savimi mokymosi aplinkoje (Dumbili et al. 2021, p. 585–592). Taigi, priklausomai nuo aplinkos ir individualios prasmės, kurią jaunuoliai suteikia narkotikams, šių medžiagų vartojimas gali tapti svarbia savęs kaip darbuotojo ar mokino suvokimo ir realizavimo dalimi.

Šiame poskyryje pristatytos išvalgos leidžia teigti, kad narkotikų vartojimo praktikos kartais tampa svarbia jaunuolių gyvenimo būdo ir tapatybės formavimosi dalimi, laisvalaikio, bendravimo bei ryšio užmezgimo su bendraamžiais ar mokino ir darbuotojo rolės palaikymo kontekste. Visgi asmens savęs suvokimas gyvenimo eigoje gali kisti, kuomet reikšmę įgauna nauji socialiniai vaidmenys, su tuo asocijuojami įsipareigojimai, socialiniai lūkesčiai ir santykiai. Atsižvelgiant į tai, prasmė, kurią jauni asmenys priskiria narkotinėms medžiagoms ir su tuo siejamas elgesys gali keistis.

1.3. Jaunuolių narkotikų vartojimas ir savęs suvokimas: etikečių kljavimo perspektyva

Jei aptariame narkotinių medžiagų vartojimo reiškinių, jaunuolių savęs suvokimo perspektyvoje, yra svarbu atsižvelgti į Howard S. Becker (1963) idėjas, kuris pastebėjo, kad su narkotikų vartojimu susijęs elgesys dažnai yra laikomas nukrypimo archetipu ir stigmatizuojamas. Tokiu atveju, teoretiko teigimu, asmeniui gali būti užklijuojama atitinkama etiketė, kuri veikia jo savivokos ir elgesio formavimąsi. Pateiktas išvalgas taip pat patvirtina kiti, aptariamose temose atžvilgiu, aktualūs ir šioje darbo dalyje pristatomi moksliniai tyrimai (Dingle, Cruwys, Frings 2015; Hoolachan 2020).

Visų pirma, siekiant suprasti savivokos ir elgesio formavimosi procesus, svarbu pabrėžti, kad reikšmingi yra ne tik asmens veiksmai, bet ir būdas, kuriuo šie veiksmai įgauna prasmę per kalbą bei socialines interakcijas. Šiuo atveju galima atkreipti dėmesį į Howard S. Becker etikečių kljavimo teoriją. Mokslininkas nurodo, kad deviacija nėra veiksmas, o etiketė, priskiriama tam tikram elgesiui, kuris laikomas neatitinkančiu visuomenės normų (Becker cit. pg. Askew 2013, p. 51–53). Jo teigimu, socialinės grupės sukuria deviaciją, nustatydamos taisykles, kurias taiko konkrečioms asmenims, įvardindamos juos „autsaideriais“. Šiuo požiūriu nukrypimas nėra asmens veiksmo savybė, o greičiau taisyklių ir sankcijų taikymo „pažeidėjui“ pasekmė. Deviantas yra tas, kuriam sėkmingai pavyko priskirti tokią etiketę (Becker 1963, p. 152). Atitinkamai tam tikri veikėjai ir veiksmai kartais yra labiau baudžiami nei kiti, o statusas ir galia daro įtaką tam, kokie veiksmai visuomenėje laikomi deviantiniais. Kitaip tariant, visuomenėje galią turintys asmenys nustato įstatymus, kuriais reguliuojamas elgesys, todėl taisyklės yra naudingos vieniems ir

diskriminuoja kitus (Becker cit. pg. Askew 2013, p. 52). Taigi vieniems žmonės, dėl jų elgesio, yra priskiriama devianto etiketė, o kitiems – ne.

Howard S. Becker (1953, 1963), praplėsdamas šias įžvalgas, taip pat atkreipė dėmesį į etiketės užklįjavimo galimą poveikį pačiam individui. Nepaisant to, jog asmenys identifikuoja save iš vidaus, kartu jie visada yra kategorizuojami ir išoriškai. Socialinė identifikacija yra abiejų procesų dialektinės sąveikos rezultatas. Tokiu atveju išorinės kategorizacijos gali būti internalizuojamos, iš dalies įsisavinamos ar atmetamos. Howard S. Becker teigimu, kuomet visuomenė asmeniui užklįjuoja tam tikrą etiketę jis gali ją perimti. Tokiu atveju etiketė kartais tampa savęs suvokimo pagrindu ir paskatina atitinkamai veikti pagal savo naująjį „aš“.

Atitinkamai siekdamas iliustruoti savo teorinius teiginius, Howard S. Becker taip pat pasitelkė marihuanos vartotojų pavyzdį, kad pabrėžtų skirtumą tarp visuomenės normų ir vertybių bei individualių narkotikų vartotojų. Jo tyrime apie tapimo kanapių vartotoju procesą, skirtas dėmesys socializacijai ir žinių perdavimui, dėl kurių kanapių vartojimas suvokiamas kaip priimtinas elgesys (Becker 1953, p. 235–236). Kitaip tariant, Howard S. Becker teigia, kad asmenys rūko marihuaną ne dėl to kad jie yra linkę elgtis deviantiškai. Su narkotikais jie veikiau susipažįsta per socialinę sąveiką ir išmoksta vartoti bei mėgautis procesu kaip kažkuo, kas suteikia malonumą (Becker cit. pg. Askew 2013, p. 52). Tokiu atveju kai kurios žmonių grupės narkotikų vartojimą gali laikyti ne deviantine, o priimtina elgesio forma.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad pateiktas idėjas taip pat atspindi skirtingi jaunimo narkotikų vartojimo reiškinių tiriantys moksliniai darbai. Pavyzdžiui yra pastebima, kad narkotikų vartojimas viešose vietose kartais siejasi su didesniu policijos dėmesiu jaunų asmenų atžvilgiu (Busza et al. cit. pg. Nelson 2021, p. 2), ypač tuo atveju jei jaunuoliai yra marginalizuojami dėl skurdo ir benamystės (Selfridge et al. 2020, p. 246). Kita vertus, R. Askew ir M. Salinas (2019) nurodo, kad asmenys, kurie prisistato kaip įstatymus gerbiantys vidurinėsios klasės piliečiai, yra labiau apsaugoti nuo įsitikinimų susijusių su deviacija ir pažeidimais. Kitaip tariant, jaunuolių marginalizuotas statusas kartais asocijuojasi su tapimu teisėsaugos institucijų taikiniu bei areštais. Atitinkamai policijos veikla gali būti interpretuojama, kaip socialinės kontrolės priemonė, skirta socialiai atskirtiems (Selfridge et al. 2020, p. 246). Šiuo atveju aktualu nurodyti, kad neigiamo pobūdžio patirtys, siejamos su policijos pareigūnų veikla, kartais prisideda prie jaunuolių stigmatizuoto savęs suvokimo formavimosi. Tai gali pakenkti jaunų asmenų savivertei ir dar labiau pastūmėti juos visuomenės pakraščio bei rizikingo elgesio link (Selfridge et al. 2020, p. 245). Aptariamose problemose kontekste, be marginalizuotų jaunuolių statuso, yra svarbus ir lyties aspektas. Teigiama, kad moterys vartojančios narkotikus, viešumo ir policijos areštų atveju, kartais patiria didesnę socialinę žalą ir yra labiau stigmatizuojamos nei vyrai. Tai galima mėginti aiškinti atsižvelgiant į egzistuojančius įsitikinimus apie lyčių normas, pagal kuriuos narkotikų vartojimas, baudžiamasis

persekiojimas ir nuteisimas, moteriškos lyties atstovių atveju, siejasi su didesniu lyties lūkesčių pažeidimu (Nelson 2021; Hunt et al. 2016; Dahl, Sandberg 2015). Taigi vertinga pabrėžti, kad jaunuoliai, kurie vartoja narkotines medžiagas, netampa deviantais iš prigimties. Kitaip tariant, kai kalbam apie stigmą ir savęs suvokimą, reikšmingą vaidmenį taip pat gali turėti asmens socialinis statusas ar lytis.

Tokiu atveju, jaunuolių savivokos formavimosi kontekste, aktualu plačiau aptarti jauno asmens tapatinimosi su etikete procesus. Pavyzdžiui, J. Hoolachan (2020) ir G. A. Dingle, T. Cruwys, D. Frings (2015) savo tyrimuose aktualizuoja esamą „kanapių vartotojo“, „narkomano“ (angl. *junkie – dažnai siejama su heroino vartotojais*), „apsinešėlio“ (angl. *stoner – dažniau siejama su kanapių vartotojais*) etikečių poveikį jaunuolių savivokos formavimuisi. Kitaip tariant, kuomet jauni asmenys eksperimentuoja su narkotinėmis medžiagomis, daro smulkius pažeidimus, visuomenė juos kartais paženkлина, kaip „narkomanus“ ar „nusikaltėlius“ (Williams 1976; Dingle, Cruwys, Frings 2015). Tokiu atveju jie gali susitapatinti su priskirtomis etiketėmis ir atitinkamai elgtis pagal savo internalizuotą „aš“ (Braithwaite; Lemert; Schur cit. pg. Rocque, Posick, Paternoster 2016, p. 48). Atitinkamai G. A. Dingle, T. Cruwys, D. Frings (2015) tyrimo rezultatai atskleidžia, kad jaunuolių įsitraukimas į narkotinių medžiagų vartojimą kartais siejasi su stigmatizuoto savęs suvokimo formavimuisi ir delinkventiniu elgesiu. Pateiktus rezultatus papildo kitame tyrime suformuluotos išvalgos, kurios nurodo, jog tuo atveju, kuomet asmuo save apibrėžia kaip „apsinešėlį“ ar „narkomaną“ tai taip pat gali sietis su besitęsiančiu psichoaktyviųjų medžiagų vartojimu (Schofield et al. cit. pg. Dingle, Cruwys, Frings 2015, p. 3). Atitinkamai jaunuolių savivoką ir elgesį kartais nulemia jiems užklijuojamos „kanapių vartotojo“, „narkomano“ ar „apsinešėlio“ etiketės.

Visgi, šiame darbe aptariamose temos atžvilgiu, klijuojamos etiketės poveikis gali būti reikšmingas, ne tik kalbant apie susitapatinimą su etikete, bet ir tuo atveju kuomet bandoma nuo jos atsiriboti. J. Hoolachan (2020) savo tyrime pastebėjo, kad jaunuoliai toleruoja ir teigiamai apibūdina asmenines kanapių vartojimo praktikas, bet menkina ir blogiau vertina kokainą, heroiną ar kitus intraveninius narkotikus vartojančius žmones. Atitinkamai, tyrėjos teigimu, jauni asmenys gali kurti alternatyvią savęs koncepciją susijusią su narkotikų vartojimu, atskirdami save nuo kitokias medžiagas naudojančių asmenų. Šiuo atveju jaunuoliai savo vartojimo praktikas asocijuoja su linksmybėmis ir malonumu, narkotikų vartojimo sąnaudų ir naudos įvertinimu, atsižvelgdami į pasekmes ir socialinę atsakomybę. Tokiu būdu jauni asmenys atmeta juos neigiamai apibūdinančią etiketę ir kalba iš skirtingų subjekto pozicijų, siekdami išlaikyti teigiamą savęs įvaizdį. Kitaip tariant, jie nesitapatina su „narkomano“ etikete ir tampa priešingybe „problematiškiems“ narkotikų vartotojams. Sukuriamas tam tikras socialinis atstumas, kuris pasireiškia per „narkomanų“ sukitinimą, smerkimą ir stigmatizavimą, priskiriant jų vartojimui neigiamo pobūdžio

prasmes (O’Gorman 2016, p. 252). Taigi, galima teigti, kad kai kurie narkotikus vartojantys asmenys dėl nepageidaujamų su etikete asocijuojamų savybių, atskiria save nuo neigiamai juos apibūdinančios etiketės.

Apibendrinant pristatytas įžvalgas vertinga pabrėžti, kad kai kurie narkotikus vartojantys asmenys yra labiau stigmatizuojami nei kiti, priklausomai nuo socialinio statuso, lyties ar medžiagos rūšies. Tokiu atveju jauni asmenys gali tapatintis su etikete arba nuo jos atsiriboti. Tai, savo ruožtu, prisideda prie jų savivokos formavimosi ir elgesio.

1.4. Jaunuolių narkotikų vartojimas ir savęs suvokimas: kultūrinės kriminologijos perspektyva

Verta atkreipti dėmesį į tai, jog dabartinės tendencijos televizijoje ir socialinėse medijose prisideda prie atitinkamo narkotikų vartojimo fenomeno suvokimo (Park, Holody 2018, p. 1042). Tai reiškia, kad yra svarbu pripažinti egzistuojančias ir besikeičiančias interpretacijas, praktikas bei kultūrinius ypatumus, susijusius su narkotikų vartojimu tarp šiuolaikinių jaunuolių (Søgaard, Lerkkanen 2021; Bilgrei et al. 2025). Todėl šiuo atveju aktualu atsižvelgti į kultūrinės kriminologijos teorinę perspektyvą, kuri iš dalies remiasi ir plėtoja anksčiau skyriuje minėtas teorines idėjas, bei pristatyti susijusius mokslinius darbus.

Kultūrinė kriminologija atsižvelgia į tai, kaip žmonės ar grupės konstruoja reikšmę, reprezentacijas ir ypatingą dėmesį skiria kultūrinei dinamikai. Atitinkamai nusikaltimo ir deviacijos suvokimo kontekste akcentuojamas medių, populiariosios kultūros, stiliaus, socialinių normų, vertybių ir simbolių vaidmuo (Frederick, Larruskain 2015; Chancer 2024). Nurodoma, kad kultūrinė kriminologija visų pirma yra nusikaltimo ir jo kontrolės įtraukimas į kultūros kontekstą, nusikaltimo ir kontrolės institucijų vertinimas kaip kultūrinių produktų ir kūrybinių konstrukto (Young, Brotherton 2014, p. 117). Pavyzdžiui, kultūrinė kriminologija analizuoja tai, kaip yra konstruojama populiarioji kultūra, atkreipdama dėmesį į masinėse medijose formuojamus nusikaltimų ir jų kontrolės vaizdinius. Pateikiamos įžvalgos yra siejamos su tuo, kad nusikaltimai ir deviantinis elgesys gali būti paverčiami tam tikra preke bei komercializuojami. Atitinkamai svarbu pabrėžti, kad kultūrinė kriminologija kartu domisi masinės medijos kampanijų išnaudojimu, siekiant demonizuoti tokias grupes kaip motociklininkai, narkotikų vartotojai, gaujų nariai, pankroko ar repo atlikėjai (Frederick, Larruskain 2015, p. 2).

Taip pat verta aptarti kultūrinės kriminologijos atstovų interesą, apimančią su subkultūros reiškiniu susijusius aspektus. Kultūriniai kriminologiniai tyrimai šioje srityje dažnai orientuojasi į subkultūroms ir jų nariams būdingas prasmes bei vertybes, atkreipdami dėmesį į tai, kaip jos siejasi su platesnėje vyraujančioje kultūroje egzistuojančiomis prasmėmis ir vertybėmis. Atitinkamai yra mėginama suvokti deviantinių ir nusikalstamų subkultūrų dinamiką bei simbolių ir stiliaus vaidmenį,

formuojant subkultūrinės prasmės ir savęs suvokimą (Frederick, Larruskain 2015, p. 2). Pavyzdžiui, remiantis J. Ferrell ir C. R. Sanders (1995) įžvalgomis, kultūrinė kriminologija siekia paaiškinti „motociklininko rituališkai rekonstruotą motociklą, gaujos nario sportinę aprangą ir tatuiruotes, grafiti paišytojų paslaptinius gatvės vaizdus ir skinhedų provokuojančią muziką kaip <...> esminę kultūrinę ir subkultūrinę medžiagą, iš kurios konstruojami ir vaizduojami nusikalstami projektai bei nusikalstamos tapatybės <...> dalyvavimas nusikalstamoje subkultūroje arba „nusikaltimų kultūroje“ reiškia dalyvavimą nusikalstamumo simbolikoje ir stiliuje, kolektyvinėje estetinėje aplinkoje“ (Ferrell, Sanders 1995, p. 5). Tokiu atveju gali būti aktualios ir J. Young (1971) knygoje „The Drugtakers“ suformuluotos įžvalgos. Kalbėdamas apie nusikaltimus autorius pabrėžia, kad medžiagos teisinis statusas nebūtinai lemia tai, kad ji socialinėse grupėse siejama su deviantiniu elgesiu: „Ne visi narkotikus vartojantys asmenys nusprendžia priimti visuomenėje vyraujančias narkotikų vartojimo apibrėžtis. Kai kurie susiburia, supratę, kad turi panašių problemų ir kartu sukuria naują sprendimą. Jie sukuria kultūrą, kurioje vartojami narkotikai, tačiau narkotikams suteikiama kitokia prasmė nei ta, kuri buvo anksčiau“. Taigi, deviantinis elgesys, pavyzdžiui, tas pats narkotikų vartojimas, kultūrinės kriminologijos atžvilgiu gali būti analizuojamas simbolių, subkultūrų, socialinių ir kultūrinių prasmų ar sąveikų kontekste.

Tokiu atveju vertinga aptarti skirtingus mokslinius tyrimus, kurie nagrinėja priklausymo grupei ir socialinių bei simbolių reikšmių svarbą, aiškinant savęs suvokimo formavimosi ir narkotikų vartojimo ypatumus. Kalbant apie tapatinimąsi su narkotinės medžiagos vartojančiomis grupėmis svarbu atkreipti dėmesį, kad jauname amžiuje didelę reikšmę turi bendraamžių įtraukimo ir atskirties aspektas (Tokle, Pedersen 2025, p. 758). Teigiama, kad jaunimo grupės susiburia aplink konkrečias veiklas, mąstyseną, skonį bei stilių, kurie apibrėžia jų išskirtinumą ir yra labai vertinami subkultūros narių, bet gali būti kritikuojami kitų kultūrinių grupių narių atstovų (Sychareun et al. 2018, p. 7). Šiuo atveju galima užsiminti apie kolektyvinės savivokos formavimąsi, kuomet narkotikai leidžia įgyti statusą ir pripažinimą bei atskirti grupės narius nuo kitų žmonių. Pavyzdžiui, M. Lavie-Ajayi et al. (2022) pastebėjo, kad kanapės jaunuoliui suteikia galimybę įgyti „kieto“ jauno asmens statusą ir priklausomybės tam tikram išskirtiniam klubui jausmą. Kiti moksliniai tyrimai kartu atskleidžia, kad subkultūrai priklausantys jauni kanapių vartotojai kultūriškai išsiskiria nuo vyraujančios visuomenės. Kadangi asmenines narkotikų vartojimo praktikas jie suvokia kaip tam tikrą simbolinę priemonę, reprezentuojančią atstūmimą, atsiskyrimą ir maištą dominuojančios visuomenės atžvilgiu. Tokia subkultūrinė savivoka yra pagrįsta konkrečiais ritualais, simboliais ar istorijomis ir kartais pradeda asocijuotis su nuolatinių kanapių vartojimo praktikų formavimusi (Bilgrei et al. 2025; Sandberg, Tutenges 2015). Kitaip tariant, asmenys tapatindamiesi su grupe, kur narkotikų vartojimui priskiriama specifinė vertybinė prasmė, prisiima savitas elgesio taisyklės ir susijusius vaidmenis (Best et al. 2014; Dingle, Cruwys, Frings 2015). Atitinkamai kai kuriems

jaunuoliams gali būti sunku kalbėti apie narkotinių medžiagų vartojimo mažinimą ne tik todėl, kad tai prieštarauja savęs kaip vartotojo suvokimui, bet ir dėl to, kad narkotikų vartojimas gali būti labai vertinamas subkultūros narių (Dahl 2015, p. 182). Taigi psichotropinių medžiagų vartojimo praktikos kartais tampa jauno asmens priklausymą grupei indikuojančiu simboliu ir siejasi su atitinkamu savęs suvokimo formavimusi.

Atsižvelgiant į kultūrinės kriminologijos idėjas taip pat svarbu atkreipti dėmesį į platesnį kultūrinį kontekstą, kuriame veikia jaunimas ir tai kaip narkotikas yra kultūriškai vaizduojamas bei suvokiamas. Šiuolaikinėje visuomenėje žmonių požiūris į narkotikus vis labiau yra formuojamas tarptautinių ir nacionalinių pokyčių narkotikų politikos srityje, idėjų ir vaizdų plintančių populiariojoje kultūroje (Bilgrei et al. 2022, p. 1211–1212). Pavyzdžiui, E. W. Dumbili et al. (2021) pastebi, kad šiais laikais egzistuoja didelė gausa ir paklausa užsienietiškiems filmams, kuriuose kuriamas patrauklus legalių ir nelegalių narkotinių medžiagų įvaizdis (Dumbili et al. 2021, p. 8), kas savo ruožtu gali prisidėti prie palankių nuostatų narkotinių medžiagų vartojimo atžvilgiu formavimo. Tokiu atveju galima atsižvelgti į O. R. Bilgrei et al. (2022) tyrimo rezultatus, kuriais remiantis mokslininkai teigia, kad iš pradžių paaugliai kanapes gali interpretuoti kaip priklausomybės ir marginalizacijos simbolį, ypatingai kuomet nuolat susiduria su antinarkotinio švietimo programomis. Tačiau vėliau kai kurie jaunuoliai išreiškia subtilesnę nuomonę kanapių vartojimo atžvilgiu arba su šia medžiaga susijusią riziką suvokia, kaip priimtina. Tyrėjai nurodo, kad šiuo atveju iš skaitmeninių medijų ir populiariosios kultūros yra tiesiog perimamas platesnis skirtingų simbolinių reiškinių spektras. Atsižvelgus į tai, svarbu atkreipti dėmesį, kad simbolinės reprezentacijos bei kanapių vartojimui suteikiama prasmė gali keistis. Pradėdami nuo suaugusiųjų nuomonės atkartojimo, mokiniai vėliau palaipsniui suformuoja simbolinį kanapių vartojimo vaizdinį, pagrįstą bendraamžių, populiariosios kultūros ir interneto įtaka (Bilgrei et al. 2022, p. 1199–1200). Kitaip tariant, su narkotikų vartojimu susijusios prasmės nėra pastovios, laikui bėgant jaunuoliai, neatsiejamai nuo kultūrinio konteksto, konstruoja ir permasto simbolinės narkotikų vartojimo reikšmes.

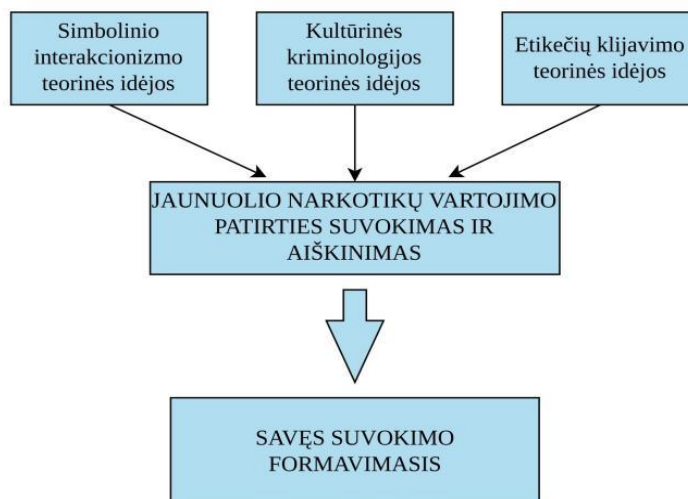
Pristatytas įžvalgas papildė kiti moksliniai tyrimai, kurių autoriai nurodo, kad marihuanos ir hašišo vartojimas tampa populiariosios jaunimo kultūros centru. Kitaip tariant, M. Di Placido (2019) ir I. Fratila, L. Berdychevsky (2021) atliktų tyrimų rezultatai atskleidžia, kad jaunuoliai savo narkotikų vartojimo patirtis kartais suvokia, kaip normalų dabartinio gyvenimo etapo, dabartinės kartos ir į pramogas orientuotos universiteto laisvalaikio kultūros komponentą (Di Placido 2019, p. 1). Tokiu atveju V. Sychareun et al. (2018) pabrėžia, kad kai kurių narkotikų vartojimas gali būti interpretuojamas kaip vartotojiško gyvenimo būdo dalis. Tyrėjai nurodo, kad su narkotinėmis medžiagomis asocijuojamas malonumo jausmas kartu siejasi su besiformuojančia vartotojiška aplinka, kurioje narkotikas yra malonumą teikianti prekė ir jaunuolių miesto kultūros dalis.

Atsižvelgiant į tai svarbu užsiminti, kad narkotinė medžiaga taip pat gali būti suvokiama kaip savotiška pagalbinė priemonė, padedanti išpildyti visuomenės keliamus lūkesčius susijusius su savirealizacija ir pasiekimais (Ekendahl, Karlsson 2022, p. 370). Papildoma energija, kurią suteikia tam tikri narkotikai, padeda besiplečiančioje vartotojiškoje kultūroje augantiems jaunuoliams dirbti ir mokytis, siekiant atitikti keliamus lūkesčius (Sychareun et al. 2018, p. 6–7). Atitinkamai pristatytos išvalgos leidžia teigti tai, kad jauni asmenys narkotinių medžiagų vartojimą nebūtinai vienareikšmiškai suvokia kaip delinkventinį elgesį ir priklausomai nuo kultūrinio konteksto kartais supranta tai kaip normalią šiuolaikinio gyvenimo dalį. Tai reiškia, kad tam tikrų narkotikų vartojimas gali būti interpretuojamas, kaip vartotojiškoje visuomenėje besiformuojančių jaunuolių kultūrinių praktikų dalis.

Apibendrinant šiame poskyryje pristatytas mintis, verta pabrėžti, kad narkotinių medžiagų vartojimo praktikas jaunuoliai gali suvokti kaip priklausymo subkultūrai ar marginalizacijos simbolį, kaip normalią laisvalaikio praleidimo veiklą ir jaunimo ar vartotojiškos kultūros dalį. Tačiau narkotikų vartojimui priskiriama prasmė nėra pastovi ir vienareikšmė. Šiuo atveju ji formuojasi bei nuolat kinta kartu su jauną asmenį supančiu kultūriniu kontekstu.

1.5. Tyrimo teorinės kryptys

Šiame skyriuje pristatytos teorinės idėjos yra pasitelkiamos kaip tyrimo instrumento pagrindas, skirtas jaunuolių, vartojančių narkotines medžiagas, patirtims analizuoti. Kitaip tariant, siekiant suvokti ir paaiškinti jaunuolio narkotikų vartojimo patirtį, biografinio interviu klausimai sudaromi ir tyrimo metu gauti empiriniai duomenys interpretuojami, remiantis etikečių klijavimo, kultūrinės kriminologijos, simbolinio interakcionizmo teorinių perspektyvų idėjomis (1 pav.). Tokiu atveju nurodytos teorijos yra įdarbinamos per jaunų asmenų biografinių patirčių tyrinėjimą, dėmesį sutelkiant į jaunuolių narkotikų vartojimui priskiriamų prasmų ir su tuo siejamų savivokos formavimosi procesų atskleidimą.

1 pav. Autorės sudaryta teorinių idėjų schema

2. Empirinis kokybinis tyrimas ir jo rezultatų analizė

Šiame skyriuje pristatomas savarankiškai atliktas kokybinis tyrimas, kurio metu buvo atlikta 14 biografinių interviu. Tyrimu siekiama išanalizuoti jaunuolių narkotikų vartojimo patirtis sąsajoje su jų savivokos formavimusi. Atsižvelgiant į tai pateikiamas tyrimo eigos aprašymas, pristatoma gautų rezultatų analizė ir diskusija.

2.1. Tyrimo eigos aprašymas

Tyrimo tikslas. Atlikus biografinius interviu, išanalizuoti Lietuvos jaunuolių narkotikų vartojimo patirtis, sutelkiant dėmesį į jaunų asmenų narkotikams priskiriamą prasmę bei savęs suvokimo formavimąsi.

Tyrimo metodika. Atliktas interpretacinės krypties kokybinis tyrimas, pasitelkus sniego gniūžtės atranką ir biografinius interviu. Sniego gniūžtės atrankos būdas taikomas atsižvelgus į tai, jog tyrimas atliekamas su sunkiai prieinamais asmenimis, įtraukiant dalyvius susidūrusius su galimai jautria ir specifinio pobūdžio patirtimi (Naderifar, Goli, Ghaljaie 2017, p. 1–2). Savo ruožtu, kokybinė tyrimo metodika pasirinkta, atkreipiant dėmesį į tai, kad neretai jaunuolių narkotikų vartojimo reiškinyje aiškinamas bei tiriamas taikant pozityvistines prieigas, kiekybinius metodus, tačiau vis dažniau atsižvelgiama į esamą kokybinių tyrimų naudingą indėlį (Bax 2021; Brunelle, Brochu, Cousineau 2000; Foster, Spencer 2013). Manoma, kad pasitelkta prieiga leis atrasti naujas ir aktualias įžvalgas apie jaunuolių narkotikų vartojimo patirties specifiką bei vaidmenį savęs suvokimo formavimosi procese. Atitinkamai tyrimo dalyviai apklausti pasitelktus biografinius interviu. Toks interviu tipas pasirinktas atsižvelgiant į tai, kad biografiniai tyrimai yra kokybinių metodų praktikos dalis, kuria siekiama tirti, suprasti kintančią žmonių patirtį ir požiūrį į jų kasdienį gyvenimą bei interpretuoti jų pasakojimus apie savo praeitį, dabartį ir ateitį (Roberts 2002, p. 1). Metodo pagalba atsiveria veikėjo ir socialinės struktūros bei laiko tėkmės sąveika (Miller 2000, p. 75–76). Tokiu atveju pasitelktas metodas yra reikšmingas nes padeda suprasti asmens patirtis, požiūrį ir gyvenimo įvykius jų istorinėje ir socialinėje aplinkoje (Kraniauskienė 2000, p. 78).

Tyrimo imtis. Tyrimo imtį sudarė apsibrėžta konkreti žmonių grupė – jauni asmenys, kurie ilgesnį laiką vartoja arba vartojo narkotikus. Siekiant išsiaiškinti narkotikų vartojimo reiškinį ir jam priskiriamas prasmės sąsajoje su jaunuolių savęs suvokimo formavimusi, pagrindinis imties kriterijus apima ne mažiau nei vienerių metų narkotinių medžiagų vartojimo patirties požymį ir 18–29 m. amžiaus intervalą. Nurodytas narkotinių medžiagų vartojimo trukmės kriterijus pasirinktas, siekiant užtikrinti, kad su narkotinių medžiagų vartojimu susijusios patirtys apimtų pastovią ir ilgalaikę vartojimo praktiką. Taip pat interviu atliekami tik su pilnamečiais jaunuoliais, kadangi tikimasi jog bus sunkiau surasti prieigą prie nepilnamečių asmenų dėl narkotinių medžiagų

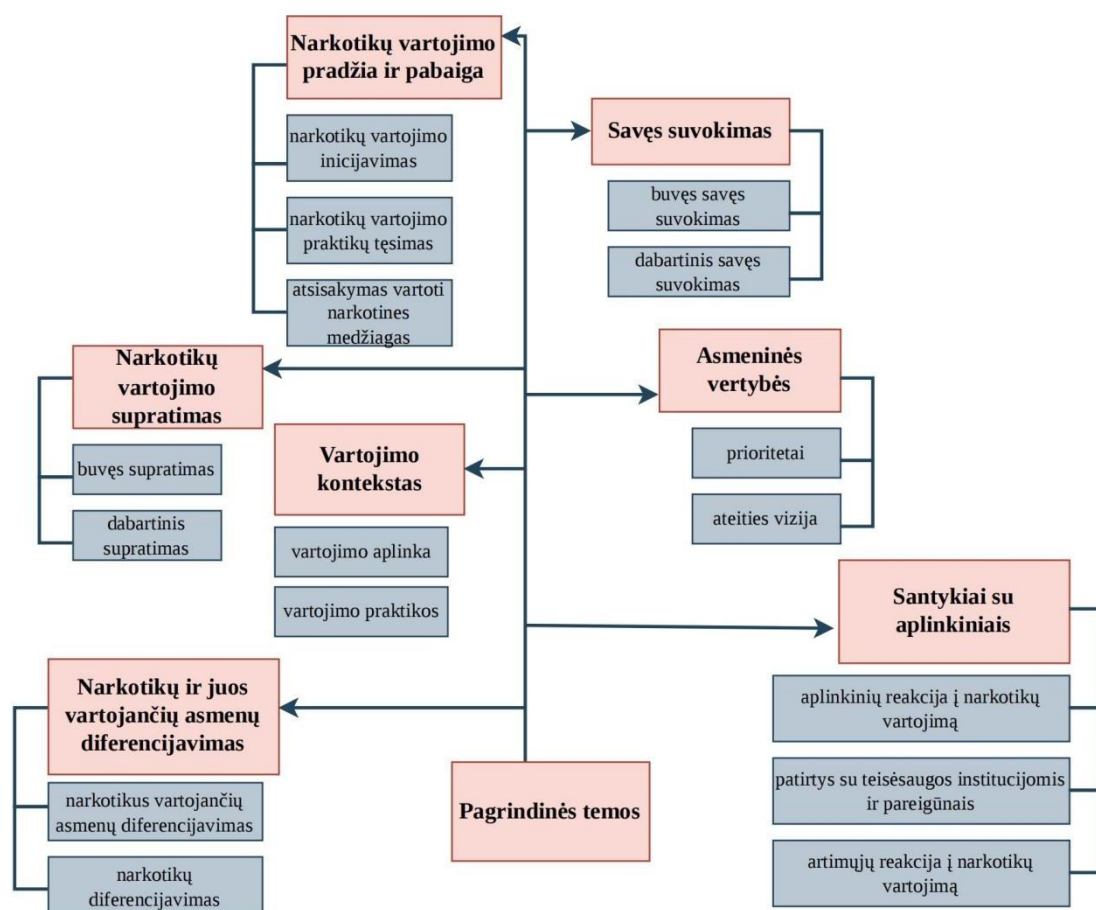
nelegalaus statuso, bei atsirandančio poreikio interviu atlikimui gauti nepilnamečio asmens tėvų ar globėjų leidimą.

Atitinkamai tyrimo metu atlikti biografiniai interviu su 14 jaunuolių (8 vyrai ir 6 moterys), kurių dauguma gyvena Vilniuje. Tyrimo dalyvių amžius pasiskirstė 19–29 metų diapazone (1 priedas. Informacinė lentelė). Dalyviai buvo apklausiami iki kol pasiektas „informacijos prisotinimas“, kitaip tariant, iki momento, kai informacija pradėjo kartotis (Aleksnevičienė, Pocienė, Šupa 2020, p. 47).

Tyrimo organizavimas ir proceso aprašymas. Tyrimo atlikimo organizavimo pradžioje išsikeltas tyrimo tikslas, apsibrėžtas tyrimo metodas, atranka ir imtis. Taip pat sudarytas biografinio interviu scenarijus (2 priedas. Interviu scenarijus). Sudarant tyrimo instrumentą pasitelkta dedukcinė perspektyva. Jo kūrimo metu atsižvelgta į išsikeltą tikslą ir simbolinio interakcionizmo, kultūrinės kriminologijos bei etikečių klijavimo teorinę prieigą. Papildomai atlikti 2 pilotiniai interviu, kuriais remiantis buvo koreguojami ir pildomi interviu klausimai. Galiausiai apsibrėžtos penkios teminės grupės, išskiriant pagrindinius ir papildomus klausimus. Remiantis sudarytomis interviu gairėmis, toliau atlikti interviu su tyrimo dalyviais.

Interviu metu, atsižvelgiant į G. Rosenthal (2004) pateiktus biografinio interviu atlikimo principus, tyrimo dalyvių buvo prašoma pasidalinti savo gyvenimo istorija, užduodant atvirus klausimus ir suteikiant galimybę laisvai pasakoti, jų nepertraukiant. Asmeniui nustojus pasakoti, interviu vedėjas užduodavo papildomus klausimus aptartomis temomis, o vėliau ir apie temas, kurios nebuvo aptartos.

Duomenų analizė. Siekiant paruošti duomenis analizei, vykdytas interviu transkribavimas. Vėliau, atliekant teminę duomenų analizę, duomenys buvo koduojami, pasitelkiant „MAXQDA“ programą. Pagal sukurtą interviu scenarijų ir gautus tyrimo dalyvių atsakymus, sudaryti kodai, iš kurių parengtas kodų medis (2 pav.), atspindintis darbui aktualias temas. Sukoduota informacija eksportuota į „Microsoft Word“ dokumentą, kuriame toliau įgyvendintas duomenų analizavimas ir interpretacija. Siekiant išsiaiškinti jaunų asmenų narkotikų patirtis ir joms priskiriamas prasmės, savęs suvokimo formavimosi kontekste, pasirinkta tyrimo analizės strategija remiasi Johnas W. Creswallo ir Chery N. Poth pateiktu fenomenologiniu požiūriu, kadangi „fenomenologija sutelkia dėmesį į patirto reiškinių esmės supratimą ir aprašymą“ (Aleksnevičienė, Pocienė, Šupa 2020, p. 50).

2 pav. Autorės sudarytas kodų medis

Tyrimo etikos principai ir galimi ribotumai. Tyrimo dalyviai prieš interviu buvo supažindinti su atliekamo tyrimo tikslu, specifika ir jų teisėmis. Dalyviai informuoti apie: interviu metu pateiktų atsakymų ir asmeninių duomenų konfidencialumą bei tolesnį jų atsakymų panaudojimą, teisę atsisakyti pateikti atsakymus į klausimus arba visai nutraukti interviu bet kuriame etape. Atitinkamai interviu atlikti laikantis mokslinių tyrimų etikos principų, tik gavus tyrimo dalyvio sutikimą.

Kartu verta išskirti tam tikrus tyrimo ribotumus: atsižvelgiant į apsibrėžtos tyrimo dalyvių grupės specifiką – ilgą laiką narkotikus vartoję ar vartojantys jaunuoliai, gali būti sunku surasti prieigą prie šių asmenų dėl narkotinių medžiagų nelegalaus pobūdžio, bei egzistuojančios susijusios stigmos ir baimės (European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction 2024, p. 3–4), kas gali potencialiai apriboti imties dydį; atkreipiamas dėmesys ir į jautrų temos pobūdį, dėl ko tyrimo dalyviams gali būti sudėtinga atvirauti bei kalbėtis apie tam tikras patirtis.

2.2. Tyrimo duomenų analizė

2.2.1. Jaunuolių narkotikų vartojimui priskiriama prasmė ir savęs suvokimas

Kalbėdami apie narkotikų vartojimo patirtis bei prasmę, tyrime dalyvavę jaunuoliai, akcentuoja skirtingus šių medžiagų sukeltus pojūčius. Jų teigimu, narkotikų svaiginantis poveikis įprastai siejasi su galimybę patirti malonumo jausmą, laimę, euforiją: „<...> *apima pilnas toks meilės pojūtis ir tiesiog overall visas kūnas alsuoja, <...> kiekvienas įkvėpimas euforijos patyrimas*“ (4 interviu: vyras, 27 m.); „*Man tie narkotikai sukeldavo tą laimę ir man nereikėdavo daugiau nieko*“ (12 interviu: moteris, 22 m.). Taip pat kai kuriems jaunuoliams narkotikai simbolizuoja laisvės ir nepriklausomybės patyrimą: „<...> *tiesiog patikdavo nepriklausomybės nuo suaugusiųjų jausmas*“ (13 interviu: moteris, 26 m.); „*Tai buvo kaip ir tokia pabėgimo ir laisvės suteikimo priemonė man*“ (14 interviu: moteris, 19 m.). Tokiu atveju, akcentuodami šių medžiagų sukeltą efektą, tyrimo dalyviai kalba apie atsirandantį poreikį tęsti vartojimo praktikas: „<...> *iš pirmo tau linksma, iš pirmo tau gera, bet paskui labai sunku būdavo, kad tu nebeturi tos dozės pakankamos. Tau vis norisi daugiau*“ (14 interviu: moteris, 19 m.). Taigi, jaunuoliams pasakojant savo gyvenimo istoriją, narkotikų prasmė atsiskleidžia per šios medžiagos sukeltą svaiginantį poveikį ir laisvės patyrimo įspūdį.

Visgi, atsižvelgiant į gautus rezultatus, svarbu atkreipti dėmesį, kad narkotikų vartojimas neapsiriboja vien sukeliamais pojūčiais, kartu jis tampa nuoseklia jaunuolių gyvenimo būdo dalimi bei socialiai įtvirtinta praktika. Remiantis tyrimo dalyvių atsakymais, galima teigti, kad jauni asmenys narkotikus suvokia kaip svarbų savo jaunystės laikotarpio, laisvalaikio ir pomėgių raiškos ar asmeninės transformacijos komponentą: „<...> *narkotikai grojo gan didelę rolę mano gyvenime, nes nu tipo aš pradėjau vartoti gert ir čia vos ne kaip ir tapo dalis manęs*“ (1 interviu: vyras, 26 m.); „*Tada mano tikslas buvo susipažinti su kuo daugiau žmonių, nueiti į kuo daugiau klubų, nuvažiuoti į kuo daugiau miestų, pažinti kuo daugiau muzikos kultūros, pabandyti kuo daugiau narkotikų*“ (7 interviu: moteris, 28 m.); „*Etapas buvo, kada aš juos dievinau ir man čia toks savęs pažinimo, transformacijos momentas buvo*“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Pavyzdžiui, jauni asmenys akcentuoja praleidžiamą laisvalaikį su draugais, kurio metu yra įprasminamos narkotinių medžiagų vartojimo praktikos: „<...> *parūkyt tą žolę studentų laikais kažkur pas draugą, ten paimti tą žolę ir žaisti sau per playstation'ą arba ten žiūrėt filmus, tai ten bongą padaužyt*“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Atsižvelgiant į pateiktas išvalgas, svarbu užsiminti, kad tyrimo dalyviai pabrėžia narkotikų reikšmingą vaidmenį bendravimo ir naujų pažinčių užmezgimo procese: „<...> *tu atsipalaiduoji, lygtais dingsta tas nerimas, laisvai bendrauji, nelabai daug galvoji*“ (2 interviu: vyras, 23 m.); „<...> *su tiek daug žmonių susipažinau <...>. Tiesiog visiškai kitas ratas žmonių pasidarė ir tiesiog*

visiškai kitoks susipažinimo būdas“ (6 interviu: vyras, 20 m.). Kitaip tariant, narkotinės medžiagos atlieka socialinę funkciją ir padeda jaunuoliams susirasti draugų bei praplėsti pažinčių ratą.

Taip pat šių medžiagų vartojimo praktikos yra suvokiamos, kaip svarbi vakarėlių, koncertų ar festivalių dalis: „<...> *prasidėjo tokie laikai, kad jau kiekvienam kažkokiam vakarėlyje susibūrimas su tuo kokainu*“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Tokiu atveju tyrimo dalyviai atkreipia dėmesį, kad narkotikai suteikia energijos tęsti su pramogomis ir vakarėliais siejamas veiklas. Kartu reikšmę įgauna ir šių medžiagų sukeliamas efektas, kuris padeda „pasinerti“ į renginio atmosferą, muziką bei šokius: „<...> *man tai buvo tiesiog kaip vakarėlio pagerinimo narkotikas <...> Galėdavai visą naktį nemigot, visą naktį šokt ir jaustis labai puikiai, nė kiek nepavargęs*“ (12 interviu: moteris, 22 m.); „*Tai aš labai gerai prisimenu tuos ryškius prisiminimus, tas naktis, kur tu jautiesi visiškai euforiškai ir tu šokti*“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Svarbu užsiminti, kad priklausomai nuo aplinkos ir socialinio konteksto, aptartos vartojimo praktikos įprastai yra suvokiamos kaip normalus šiuolaikinių jaunuolių laisvalaikio ar vakarėlių kultūros elementas. Tyrimo dalyviai tai suvokia kaip tam tikrą tapatinimosi su kultūra ir saviraiškos būdą, siejamą su savitu stiliumi, aplinka, šokiais ir muzika: „<...> *aš tuo metu ir nesuvokiau, kad tai, ką aš darau, yra labai blogai <...>. Tuo metu man tai atrodė labai tokia įprasta vakarėlių dalis, įprasta bendraamžių, atrodo, veikla*“ (11 interviu: moteris, 24 m.); „*Tai tiesiog tavo savaitė pradeda suktis aplinkui tai, į kokį tu tą savaitę eisi naują klubą, koks didžėjus atvažiuoja ar dar. Nu, tokie dalykai, kur naujausi trendai ar dar kažkas, kas populiariu.*“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Tokiu atveju kai kurių jaunuolių požiūrį į narkotikus taip pat formuoja įžymybės, pavyzdžiui, muzikos atlikėjai, kurie kuria patrauklų narkotinių medžiagų įvaizdį: „<...> *laikotarpis atsitiko, kad aš pradėjau keistis į tuos vakarėlius, žiūriu Jay-Z jis ten daro tuos vakarėlius, jis rūko žolę <...>. Aš norėjau būti kaip jisai*“ (1 interviu: vyras, 26 m.); „*Tas pats Snoop Dogg'as, kuris pastoviai nusirūkęs, tai tada tu pradedi tapatintis ir kažkaip vartoti daugiau tos kultūros*“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Taigi, remiantis tyrime gautais rezultatais, galima teigti, kad tyrimo dalyviai formuoja atitinkamą simbolinį narkotikų vartojimo vaizdinį, pagrįstą praleidžiamo laisvalaikio su bendraamžiais, vakarėlių ir populiariosios kultūros įtaka. Atitinkamai psichotropinių medžiagų vartojimas tampa svarbia jaunuolių saviraiškos, jaunystės, laisvalaikio, draugystės, savitos kultūros bei naktinio gyvenimo dalimi.

Remiantis tyrimo dalyvių pasakojimais, taip pat galima atkreipti dėmesį, kad narkotikai suvokiami kaip pagalbinė priemonė, kuri kartais padeda atsipalaiduoti nuo darbo ar mokslų: „*Aš sakyčiau, tiesiog jie buvo mano atsipalaidavimo šaltinis <...>. Tai man asocijavosi su kažkoku atitolimu nuo mokslų, nuo kažkokių tai įsipareigojimų*“ (11 interviu: moteris, 24 m.). Visgi, svarbu užsiminti, kad narkotikų vartojimas kai kuriems jauniems asmenims taip pat padeda dirbti: „*Po to pradėjau ir darbe jį vartot. Man atrodė, kad aš daug geriau ir efektyviau su juo dirbu*“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Šiuo atveju jaunuoliai teigia, kad psichotropinės medžiagos suteikia energijos, drąsos

ir leidžia geriau susikaupti. Kitaip tariant, narkotikų vartojimas gali būti suprantamas, ne tik kaip laisvalaikio praleidimo būdas ar vakarėlių kultūros dalis, bet kaip svarbi darbuotojo vaidmenis įgyvendinimo bei palaikymo priemonė.

Analizuojant narkotikų, kaip pagalbą suteikiančios priemonės, prasmės formavimąsi, kartu svarbu akcentuoti jaunuolių polinkį šioms medžiagoms priskirti gydomąsias savybes. Tyrimo dalyviai nurodo, kad vartoja psichotropines medžiagas, kuomet patiria įtampą ar susiduria su traumuojančiomis patirtimis, kurios apima smurtą artimoje aplinkoje, artimųjų mirtį, patyčias mokymosi aplinkoje ar konfliktus šeimoje. Tokiu atveju narkotikai kartais pasitelkiami kaip vaistas, kuris padeda užmigti, atsipalaiduoti, numalšinti nerimą, atsiriboti nuo realybės arba vykdyti kasdienes įsipareigojimus: „<...> *aš tiesiog tik prieš miegą ten parūkydavau*“ (3 interviu: moteris, 23 m.); „*Aš turėdavau galvot, ką gaminti, nes mama girta guli. <...> Mane tas nuramindavo vartojimas, <...> parūkai, atsipalaiduoji, kažkaip padeda išskristi iš pasaulio*“ (8 interviu: vyras, 23 m.); „<...> *tu pabandai tai, tu supranti, kad tą skausmą jisai numalšina*“ (1 interviu: vyras, 26 m.). Šiuo atveju kai kurie tyrimo dalyviai pateisina psichotropinių medžiagų naudojimą, nurodydami, kad gydymas narkotinėmis medžiagomis yra šiuolaikinėje medicinoje taikoma praktika. Atitinkamai vartojimą jie prilygina terapijai, kuri padeda susitaikyti su traumuojančia praeitimi bei priimti ar pažinti save: „*Su kristalais aš pradėjau mylėti save*“ (1 interviu: vyras, 26 m.); „*Nes man reikia priimti tai ir man reikia taip padaryti, kad apsaugoti vėlgį save ir savo ateitį. Ir dėl to aš manau, kad aš ir pradėjau irgi bandyt eksperimentuoti su narkotikais*“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Taigi narkotikus jaunuoliai suvokia kaip priemonę, kuri padeda įveikti patiriamą įtampą, skaudžius išgyvenimus arba priimti traumuojančią įvykį ir save.

Apibendrinant empiriniame tyrime gautus rezultatus, galima teigti, kad narkotikų prasmė neapsiriboja vien sukeliama svaiginamuoju efektu. Jaunuoliai narkotinėms medžiagoms priskiria įvairias reikšmes, įprasmindami savo vartojimo patirtis laisvalaikio veiklą, vakarėlių, gydymo praktikų, darbuotojo ar mokinio rolės palaikymo kontekste. Atsižvelgiant į tai narkotikų vartojimą jauni asmenys suvokia, kaip savo gyvenimo būdo dalį, kuri formuojasi juos supančioje socialinėje ir kultūrinėje aplinkoje. Tokiu atveju šios medžiagos tampa svarbia savęs suvokimo formavimo ir savirealizacijos priemone.

2.2.2. Jaunų asmenų narkotikų vartojimas ir socialinės sąveikos

Atsižvelgiant į praeitame poskyryje pristatytus rezultatus, svarbu pabrėžti tai, kad narkotinių medžiagų vartojimo ir savęs suvokimo kontekste reikšmę įgauna jaunuolių socialinė sąveika su šeima, draugais bei kitais aplinkiniais asmenimis. Tokiu atveju galima atkreipti dėmesį, kad tyrimo dalyviai, kalbėdami apie narkotikus, pabrėžia reikšmingą bendraamžių vaidmenį. Narkotikas, jaunų asmenų teigimu, suvokiamas kaip priemonė, kuri padeda pritapti ir palaikyti santykius su draugu

grupe. Pavyzdžiui, psichotropinių medžiagų vartojimas, leidžia atstumtiems jaunuoliams gauti bendraamžių pripažinimą, įgyti „kieto“ ar „subrendusio“ asmens statusą ir tapti tam tikros bendruomenės dalimi: „<...> visi tyčiojasi, niekas su tavim nenori bendrauti, visi realiai tave atstumia. <...> Nu ir tiesiog pagalvojau, jeigu tai reiškia, kad žmonės su manim bendraus, if it makes me look cool, tai kodėl gi ne?“ (6 interviu: vyras, 20 m.); „<...> tai buvo kažkokia dalis asociacijos su kitu pasauliu, tokiu rimtesniu, kur yra suaugusieji <...>. Ir tuo metu man tai atrodė kieta, kad aš esu tokiame rate <...>. Aš jaučiausi ypatingai ir tuomet man buvo tai svarbu, nes aš vis tiek patyčias patyriau“ (11 interviu: moteris, 24 m.). Tokiu atveju tyrimo dalyviai pasakoja apie įvairias narkotikų vartojimo praktikas su draugais, kurios apima specifinę socialinę aplinką, lokacijas ar muziką: „Tiesiog aš buvau aplink žmones, kurie truputį, nu, jeigu taip pavadinsime, *élite*“ (11 interviu: moteris, 24 m.); „<...> jausdavausi labai gerai pavartojus, kad būdavo mum labai smagu su draugėm ir draugais, klausydavom muzikos, tiesiog labai gerai praleisdavom laiką“ (12 interviu: moteris, 22 m.). Atitinkamai psichotropinės medžiagos bendraamžių grupėje tampa tam tikru „trendu“ ar juos suvienijančia bendra veikla. Kitaip tariant, jaunuolių grupės kartais susiburia aplink konkrečią veiklą ar mąstyseną: „čia buvo kaip mūsų draugų rato trendas“ (2 interviu: vyras, 23 m.); *kada tu darai kažkokį kraitį kartu, kaip sakoma, tai dar pasidaro geresnė draugystė. Mes draugai pagal vartojimą*“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Remiantis tyrimo dalyvių atsakymais, narkotikų vartojimas grupėje siejasi su atitinkamu šių medžiagų ir jaunuolių savęs suvokimo formavimusi. Pavyzdžiui, kai kurie tyrimo dalyviai tai interpretuoja, kaip priimtina bei normalią grupėje vykdomą veiklą: „<...> ta tokia labai gili bendra draugystė, atrodo, kad jinai vos ne pateisina tokį pasirinkimą“ (7 interviu: moteris, 28 m.); „Ir aš tiesiog buvau toje kompanijoje, kuri vartojo ir aš tuo metu nemačiau su tuo nieko blogo“ (11 interviu: moteris, 24 m.). Tačiau kiti jaunuoliai, tapatindamiesi su grupe, save ir savo narkotikų vartojimo praktikas suvokia, kaip „blogos“ grupės dalį: „<...> buvau irgi su bloga kompanija susidėjęs“ (1 interviu: vyras, 26 m.). Taigi, remiantis empiriniame tyrime gautais rezultatais, psichotropinės medžiagos tampa priemone, kuri kai kuriems jaunuoliams leidžia pritapti, įgyti statusą ir pripažinimą bendraamžių rate. Tokiu atveju narkotikai interviu dalyviams simbolizuoja priklausymą specifinei grupei, kuriai būdingas savitas elgesys ar kultūrinės raiškos praktikos, asocijuojamos su šių medžiagų vartojimu.

Atlikto tyrimo rezultatų analizė taip pat atskleidė, kad narkotikų vartojimas vakarėliuose ar praleidžiant laisvalaikį su bendraamžiais gali būti suvokiamas kaip kultūriškai priimtina veikla. Tačiau teisinis šių medžiagų statusas, visuomenėje vyraujančios nuostatos ir pasmerkimas gali prisidėti prie kitokio požiūrio formavimo. Pavyzdžiui, kalbėdami apie aplinkinių reakciją į narkotikų vartojimą, jaunuoliai nurodo, kad ji ne visuomet yra teigiama. Tyrimo dalyviams kartais tenka susidurti su priešiško pobūdžio nuostatomis, negatyviu vertinimu ir komentarais iš bendradarbių ar nepažįstamų asmenų: „Kristalai ir ratai čia tie narkotikai, kurių aš dabar tikrai

vengiu. Ir esmė tame, kad vat kai jie mato, kad aš apservoju ir jų ta reakcija negatyvi man yra nelabai maloni. Todėl vat susiduriu, kai sako, kad tai tu vartoji, tai tu niuchas“ (1 interviu: vyras, 26 m.). Tokiu atveju jaunuoliai pradeda vengti kontakto su šiais asmenimis arba nustoja vartoti narkotines medžiagas toje aplinkoje: „<...> gerai, biški slapčiau darysiu, sorry, kad pastebėjai. Eini į tūliką padaryt“ (4 interviu: vyras, 27 m.); „Darbe irgi sakė oi, oi, mes tai prieš narkotikus. <...> Tai tiesiog nustojau su jais eiti rūkyti ir viskas“ (8 interviu: vyras, 23 m.). Atitinkamai kai kurie tyrimo dalyviai taip pat slepia savo vartojimo praktikas nuo pašalinių žmonių ar policijos pareigūnų, atsirinkdami aplinką ir vartojimo būdus. Tai reiškia, kad jaunuoliai narkotinių medžiagų naudojimą suvokia, kaip visuomenėje nepriimtina elgesį, kas prisideda prie jų savivokos bei elgesio formavimosi: „Vat ir anksčiau aš galvojau, kad visuomenė galvoja taip ir aš galvojau, kad tai yra blogai ir aš dabar esu blogas kažkoks“ (8 interviu: vyras, 23 m.); „<...> vartojimas, tai sakau, buvo būtent reiuose, kur daug panašių žmonių ir žinojau, kad toj vietoj aš nebūsiu nuteista už tai, kad mane ten supras“ (14 interviu: moteris, 19 m.). Visgi svarbu atkreipti dėmesį, kad kai kurie tyrimo dalyviai užsimena apie visuomenėje egzistuojantį narkotikų, kaip nepriimtino ar uždrausto elgesio vertinimą, tačiau išreiškia nepritariamą esamos pozicijos atžvilgiu: „<...> aš manau, kad žmonės yra žmonės ir tai nedaro tavęs nei blogesniu, nei geresniu. Narkotikų vartojimas neprirašo tau kažkokių tam tikrų savybių, kitokių negu žmogui, kuris nėra to vartojęs. Absoliučiai bet koks žmogus gali pabandyti <...>. Aš nemanau, kad tai prirašo charakterio savybes ar gyvenimo istoriją“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Savo įsitikinimus jauni asmenys kartais grindžia psichotropinių medžiagų legalizavimo užsienio šalyse argumentais. Šiuo atveju jaunuoliai nemaskuoja narkotikų vartojimo praktikų ir tai suvokia kaip viešą protestą prieš vartojimo draudimą ir su tuo susijusias neigiamas nuostatas: „<...> aš nemanau, kad čia yra kažkas blogo jeigu kitos šalys tai legalizuoja“ (8 interviu: vyras, 23 m.); „<...> teko ir rūkyti labai daug ten viešose vietose ir aš visiškai nesislapsčiau, čia man net buvo tas toks protesto šitas. Nu, nes į Europą pažiūri, ten tai Vokietijoje net legalu“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Taigi tyrimo dalyviai įsisavina arba atmeta visuomenėje egzistuojantį narkotikų, kaip nepriimtino elgesio, vertinimą, kas, savo ruožtu, daro įtaką tam, kaip jie interpretuoja save ir savo elgesį.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tyrimo dalyvių pasakojimus apie narkotikų vartojimą ir santykius su artimaisiais. Tais atvejais, kuomet šeimos nariai, draugai ar romantinis partneris sužino apie jaunuolių narkotikų vartojimo praktikas, gaunamas teigiamas grįžtamasis ryšys arba tenka susidurti su nepritariančiu požiūriu bei atstūmimu. Pavyzdžiui, kai kurie jauni asmenys narkotines medžiagas vartoja kartu su tėvais ir suvokia tai kaip juos suartinančią bendrą veiklą: „Nu su mama, kai mes žolę rūkydavom, tai gan normaliai. Netgi atvirkščiai mus suartino“ (1 interviu: vyras, 26 m.). Visgi, remiantis kitų jaunuolių atsakymais, žinia apie psichotropinių medžiagų naudojimą taip pat gali paskatinti neigiamą tėvų ar draugų reakciją ir sietis su tarpusavio pasitikėjimo, artimo ryšio

praradimu ar bendravimo nutraukimu: „*Jo, patėvis <...> kažkurį kartą ten jis pas mane svarstiklytės narkotikų rado, ten sumušė. Aš iškviečiau policiją, parašiau pareiškimą ir kažkaip nuo tada nesimatėm gal du, tris metus*“ (4 interviu: vyras, 27 m.); „*<...> iš kai kurių draugų buvo, ypač pradžioj, buvo šiek tiek peikimo. Na, net ne peikimo, bet atstūmimo. <...> Tu tipo iš viso nusirita!*“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Verta išskirti, kad šios patirtys tyrimo dalyviams sukelia nemalonius ir skaudžius išgyvenimus. Tokiu atveju jaunuoliai kartais perima nepalankų savęs ir narkotinių medžiagų vertinimą. Kitaip tariant, tyrimo dalyviai įsisavina aplinkoje esančias nuostatas ir narkotikų vartojimą suvokia kaip normas pažeidžiantį elgesį, priskirdami sau neigiamas savybes: „*Būna kad, kiti tipo vadina niuchu, narkoša. <...> pagrinde kai kristalus vartoja taip buvo <...> Nu vat kai aš pirmą kart paragavau kristalų aš susilyginau su tais. Na aš pats skaičiau, kad tipo tai yra blogai ir vat tu tampi vos ne nu tokiu, ko tu tipo nemėgsti. Tai vat tasai kerta per pasąmone, per visą savivertę*“ (1 interviu: vyras, 26 m.). Taigi, atlikta rezultatų analizė atskleidžia, kad interviu dalyviai kartais perima jiems ir narkotikų vartojimui artimoje aplinkoje suteikiamą apibrėžimą, kas atitinkamai paveikia šių jaunų asmenų savivoką.

Tokiu atveju kai kurie jaunuoliai sąmoningai slepia savo narkotikų vartojimo patirtis nuo jiems svarbių asmenų. Tai siejama su tėvų, draugų ar romantinio partnerio neigiamos reakcijos ir atstūmimo patyrimo baime: „*<...> tėvai nežinojo ir kažkaip nedaėjo iki to, kad aš tai jiems pasakyčiau, nes čia nėra tiesiog tema, kuria būtų malonu ir šiaip saugu tėvams papasakoti*“ (5 interviu: vyras, 23 m.); „*<...> nenorėjau susigadinti nuomonės apie save, kadangi jisai nieko apie tai nežinojo, tai galvojau, kad jis pagalvotų, kad čia viskas yra labai jau blogai ir su manim nebebendrautų*“ (12 interviu: moteris, 22 m.). Atitinkamai tyrimo dalyviai nurodo, kad nepasakoja apie psichotropinių medžiagų naudojimą, siekdami išlaikyti gerą reputaciją ar palaikyti darnius santykius šeima ir draugais: „*Tai atsirado tokia didelė gyvenimo dalis, kur tu jiems nepasakoji. <...> iš mano pusės buvo tas gėdos jausmas, kad aš kažką nuo jų slepiu, kad jie yra visiškai iš kitokio pasaulio ir jie visiškai nesuvokia, ką tai reiškia ir ko jie niekada nesupras, nes jie užaugo Sovietų Sąjungoje, <...>. Tad dėl to tai nebuvo kažkas, ką aš galėjau jiems papasakoti, reikėjo slapstyti, kad biški gėda, kad, nu jo, jie niekada nesupras*“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Kitaip tariant, kai kurie jaunuoliai, kalbėdami apie narkotikų vartojimą, suvokia tai kaip tam tikrą dalį savęs, kuri gali būti kitiems nepriimtina.

Taip pat verta užsiminti, kad, pasakodami apie susidūrimus su teisėsaugos sistema, jauni asmenys įprastai teigiamai atsiliepia apie pareigūnų elgesio bei bendravimo pobūdį. Šiuo atveju, remiantis jaunuolių pasakojimais, policijos pareigūnai kartais atskiria tyrimo dalyvius nuo narkotikus vartojančių asmenų grupės: „*<...> kai jau kratą darė, tai pagyrė, kad aš vat šeimą išlaikau ir tada geriau man kažkaip. Po to sako, kad nu ką tu darai, žiūrėk, tu geras žmogus esi*“ (8 interviu: vyras, 23 m.); „*<...> su savo tyrėja, kol bendravau, tai mes ir juokavom, ir jinai mane*

ramino, kad tikrai nesėsi, viskas tvarkoje, nesiparink. Jinai pati netgi sako mato, koks aš žmogus esu, kiek geranoriškas ir kažkaip sako iš patirties žino, kad nedarysiu daugiau nesąmonių“ (4 interviu: vyras, 27 m.). Atitinkamai patekimo į teisėsaugos sistemą patirtį jauni žmonės susieja su savo elgesio ir gyvenimo būdo permąstymu: „Ne šiaip sau viskas tai vyko, kad man biški proto, aš manau, kad duotų, kad tu turi sustot, negali taip toliau tęstis <...>. <...> norėčiau būti geras žmogus. Aš nenoriu turėti va tokių vat, kad pas mane išlįstų šiaip kažkada. Aš po to karto, po KPZ aš labai doras tapau.“ (8 interviu: vyras, 23 m.). Kitaip tariant, kai kurie jaunuoliai palankiai vertina teisėsaugos pareigūnų bendravimą ir aptartus incidentus sieja su narkotikų vartojimo praktikų persvarstymu bei savirefleksija.

Apibendrinant atlikto empirinio tyrimo rezultatus, galima teigti, kad narkotikų ir savęs suvokimo formavimosi procese yra svarbi socialinių interakcijų su šeima, romantiniais partneriais, draugais, teisėsauga bei kitais asmenimis įtaka. Tyrimo dalyviai tapatinasi su aplinkinių požiūriu arba jį atmeta. Priklausomai nuo to formuojasi ir yra permąstoma savivoka bei su narkotikų vartojimu siejamas elgesys. Šiuo atveju psichotropinės medžiagos vartojančio asmens statusas gali būti suprantamas kaip tai ką reikia nuslėpti, tai ko reikia atsisakyti arba kaip tai kam reikia pasipriešinti.

2.2.3. Narkotinių medžiagų ir jas vartojančių asmenų diferencijavimas

Remiantis interviu dalyvių pasakojimais apie narkotikų vartojimo patirtis, svarbu akcentuoti ne tik aplinkos ir socialinių sąveikų vaidmenį bet kartu įsigilinti į tai kaip jaunuoliai diferencijuoja psichotropines medžiagas ar jas vartojančius asmenis. Pavyzdžiui, tyrimo dalyviai skirtingai vertina narkotines medžiagas, priklausomai nuo jų rūšies. Tokiu atveju jauni asmenys kartais kategorizuoja narkotikus, pabrėždami skirtumą tarp „sunkių“ ir „lengvų“ ar „cheminių“ ir „natūralių“ medžiagų. Svarbu atkreipti dėmesį, kad įprastai jaunuoliai neigiamai atsiliepia apie „sunkiųjų“ ar „cheminių“ narkotikų, tokių kaip MDMA, heroinas, metamfetaminas, vartojimo praktikas: „<...> turiu pakankamai smegenų, kad nevartočiau kažko sunkiau“ (6 interviu: vyras, 20 m.); „Va tie sunkūs narkotikai prie gero neprives“ (8 interviu: vyras, 23 m.). Atitinkamai „sunkiųjų“ ir „cheminių“ psichotropinių medžiagų vartojimas kartais yra siejamas su didesne priklausomybės bei sukeliamos žalos sveikatai rizika: „Bet šiaip vat kiti narkotikai, kas yra nu tipo ne natūralūs, o cheminiai vat čia tipo labai kenkia tiek tavo sveikatai, tiek psichikai“ (1 interviu: vyras, 26 m.); „<...> sunkų narkotiką mesti sunku“ (8 interviu: vyras, 23 m.). Visgi, vertinga pabrėžti, kad priklausomai nuo šių medžiagų vartojimo trukmės, jaunuoliai skirtingai suvokia save ir savo elgesį. Kai kurie tyrimo dalyviai nurodo, kad „sunkiuosius“ narkotikus išbando vedami smalsumo ir suvokia tai kaip laikiną eksperimentavimą. Tačiau, kalbėdami apie nuolatinės šių medžiagų vartojimo praktikas, jaunuoliai kitus asmenis bei save priskiria prie „narkomanų“ ar

„priklausomų“ asmenų grupės: „*O vat jau, kur sunkų narkotiką žmogus vartoja, aš suprantu, kad tas žmogus mirs, jeigu jis neturi valios, nes čia vis tiek mesti narkotiką tokį stiprų, čia reikia daug valios turėt viduje. <...> Tu turi suvokt tai, kad tu visų pirma narkomanas esi, tai, kad tu negali to mesti*“ (8 interviu: vyras, 23 m.). Tokiu atveju jauni asmenys narkotikų vartojimą sieja su asmenybės nuosmikiu, silpna valia, socialinių normų nepaisymu, pažeidimais ar savanaudiškumu: „*<...> tai yra silpnų žmonių pabėgimo vaistas*“ (3 interviu: moteris, 23 m.); „*Tokie nerimti, kurie tokių moralinių supratimų nelabai turi arba jais nesivadovauja ir ten pagrindinis tikslas apsvaigti yra. <...> nemažai iš tų žmonių dabar mirę yra, kai kurie kalėjimuose sėdi. <...> Ten normalu yra meluoti, kitais žmonėmis naudotis ir tiesiog į socialines normas dėmesio nekreipti*“ (4 interviu: vyras, 27 m.).

Analizuojant tyrimo dalyvių pasakojimus, taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad jaunuolių atsakymuose išryškėja teigiamos nuostatos „lengvų“ ir „natūralių“ narkotikų atžvilgiu. Nurodytoms kategorijoms jie priskiria haliucinogeninius grybus arba kanapes. Teigiama, kad šios medžiagos sukelia mažiau žalos sveikatai, gali padėti gydyti psichikos sutrikimus arba sietis su mažesne priklausomybės rizika: „*<...> žolės rūkymas atneša naudos gyvenime, kaip ta pati medicininė marihuana. Aš manau, kad iš viso jie negali būti toje pačioje kategorijoje kaip sunkesnieji narkotikai. <...> kai kuriems, pavyzdžiui, žmonėms su, nežinau, ADHD gali ir nutildyt mintis <...> psichodeliniai grybai, pavyzdžiui, yra naudojami terapijoje*“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Tokiu atveju tyrimo dalyviai palankiai vertina asmenines kanapių vartojimo praktikas, tačiau neigiamai apibūdina „sunkiuosius“ narkotikus vartojančius asmenis. Svarbu atkreipti dėmesį, kad priskirdami neigiamo pobūdžio prasmes nurodytoms medžiagoms, jaunuoliai sukuria „narkomanus“ ir „sunkiuosius“ narkotikus vartojančius asmenis. Tokiu būdu yra atmetamas „narkomano“ ar „priklausomybę turinčio“ asmens statusas, o asmeninis vartojimas apibūdinamas kaip priimtina praktika: „*Tipo nu aš tik parūkau žolės, kas čia yra? Ką? Yra kažkas blogo, kad aš paimsiu ir pusę šaldytuvo suvalgysiu arba pusę tortuko? Aš nemačiau tame blogo ir savęs tikrai neskaičiau*“ (1 interviu: vyras, 26 m.); „*<...> nematė manęs kaip kokio narkomano, dar ką. <...> Vis tiek nėra tai, kad ten mes visi jau iškritę būdavom*“ (5 interviu: vyras, 23 m.). Kitaip tariant, tyrimo dalyviai pateisina „lengvųjų“ narkotikų vartojimą, atskirdami save nuo kitokias medžiagas naudojančių asmenų. Šiame kontekste taip pat vertėtų akcentuoti jaunuolių siekį kanapes prilyginti alkoholiui ir tabakui arba pateikti jas kaip mažiau žalingą alternatyvą: „*<...> žolė čia paprastas dalykas, tiesiog kaip cigaretės*“ (1 interviu: vyras, 26 m.); „*Bet žolės rūkymas, aš esu iš tų žmonių, kur aš nematau, kad jis turėtų būti nelegalus, nes aš manau, kad alkoholis yra blogiau negu žolė dėl priklausomybės ir pasekmių*“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Remdamiesi nurodytu naudos ir žalos santykio įvertinimu, tyrimo dalyviai normalizuoja su kanapių vartojimu siejamą elgesį: „*Man taip atrodo, kad tie žmonės, kur karts nuo karto vis tiek tas suktines susisuka, tai ne ką blogiau skiriasi nei kaip, pavyzdžiui,*

žmonės, kur laisvalaikiu į barą nueina, su draugais pageria“ (5 interviu: vyras, 23 m.); „<...> *susitinkam, tai mum žolės, bet užtat metėm gerti*“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Atitinkamai galima teigti, kad jaunuoliai atskiria narkotikus pagal sukeliamą žalą sveikatai, priklausomybės riziką ir priklausomai nuo psichotropinės medžiagos rūšies skirtingai vertina save bei kitus, šias medžiagas vartojančius, asmenis.

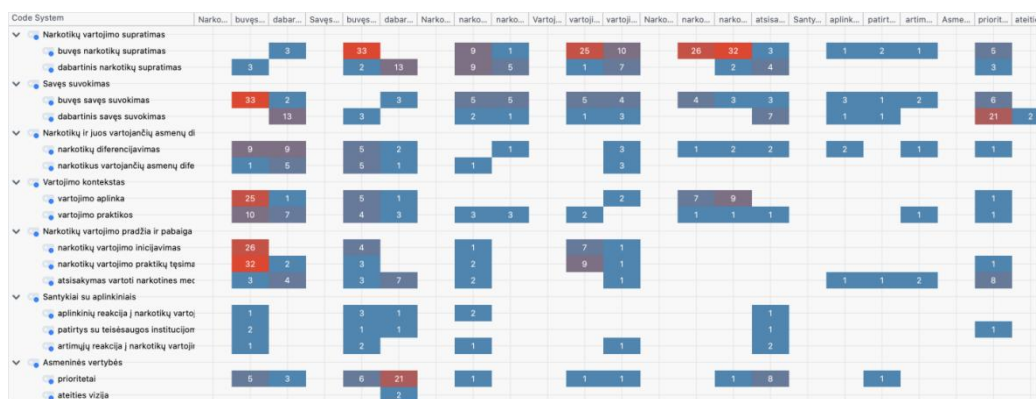
Analizuojant tyrimo dalyvių pasakojimus, narkotikus vartojančių asmenų diferencijavimo kontekste, reikšmę įgauna ir šių medžiagų vartojimo praktikos. Pavyzdžiui, jaunuoliai pabrėžia atsakingo vartojimo svarbą, kuris pasireiškia per psichotropinių medžiagų vartojimo grupėje praktikas. Šiuo atveju tyrimo dalyviai taip pat išskiria patyrusių bei informuotų arba nerūpestingų vartotojų kategorijas: „Yra, man atrodo, didelis skirtumas tarp atsakingo vartojimo ir tarp tiesiog vartojimo“ (7 interviu: moteris, 28 m.); „<...> *labai daug kas priklauso nuo dozavimo ir žinių, nes kai žmonės pradeda vartot arba pradeda bandyt kažką vartot, bet nieko nežino apie tas medžiagas, taip negalima.*“ (13 interviu: moteris, 26 m.). Kitaip tariant, vartojimas grupėje ar informuotumas apie narkotinių medžiagų poveikį bei galimas rizikas, suteikia galimybę išmokti „teisingai“ vartoti, gauti savalaikę pagalbą perdozavimo ar kitų neigiamų pasekmių patyrimo metu: „<...> *pasiruošęs įvairioms situacijoms ir blogoms situacijoms, ir geroms situacijoms. <...> Tai dabar jokių blogų experience'ų kaip ir nėra, nes žinai kaip juos apeiti*“ (6 interviu: vyras, 20 m.). Svarbu atkreipti dėmesį, kad kalbėdami apie atsakingo vartojimo praktikas, jaunuoliai taip pat akcentuoja saikingo vartojimo svarbą, tapatindami tai su gebėjimu kontroliuoti narkotikų vartojimo kiekį ir dažnumą: „<...> *tiesiog žiūrint, kiek tu saiko turi. Aš visą laiką negalvojau, kad aš noriu rūkyti žolę, <...> aš visą laiką laikydavau riboj. Aš nerūkydavau dažnai*“ (2 interviu: vyras, 23 m.); „*Tai vat su ta kristina yra blogai, jeigu studentas vietoj paskaitų arba paskaitose ją uosto. Bet jeigu ten, nežinau, per kalėdinį tą paima sau kokaino ir pauosto, tai nieko blogo. Visame yra saikas*“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Nurodytą elgesį tyrimo dalyviai sieja su gebėjimu valdyti narkotinių medžiagų vartojimo rizikas, kas suteikia asmeniui atsakingo ir racionalaus vartotojo statusą: „*Pasiskaičiau, kad taip kaip aš vartoju, tokiom dozėm ir tokiose aplinkose ganėtinau saugu tą daryti yra. Tai kažkaip galvojau, kad čia saugu, <...> galiu toliau daryti šitai. Atrodo, žinios mane įgalino galvoti, kad yra saugu ką darau*“ (4 interviu: vyras, 27 m.); „<...> *nėra taip baisu, kaip sako, kad ten narkotikai sugadins tavo gyvenimą. <...> tai yra netiesa, nes jeigu tu atsakingai tai darai, tai yra galimybė pakeisti savo sąmonę trumpam, be pasekmių*“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Tokiu atveju, jaunuoliams siekiant išlaikyti teigiamą savęs įvaizdį, yra kuriama socialinė distancija ir pateikiamas alternatyvus savęs bei savo elgesio apibrėžimas. Kitaip tariant, gebėjimas kontroliuoti su narkotikų vartojimu susijusį elgesį yra suvokiamas kaip bruožas, kuris atskira tyrimo dalyvius nuo „narkomanų“ ar „priklausomybę turinčių“ asmenų: „*jeigu tu pripranti, tu turi priklausomumą <...>, bet mūsų aplinkoje tokio nebuvo, <...> mes labai atsakingai ir gerai žiūrėjom <...> niekas nesako,*

kad savaitgaliais tu negali užsimesti, kaip sako, rūgštim ir nueiti į kokį nors vakarėlį“ (7 interviu: moteris, 28 m.); „*Bet irgi nesakau, kad visiškai mečiau, <...> nes nėra tai ant tiek blogai, mano bent jau atveju <...>. Nuo žmonių priklauso. Tai kažkam galima, kažkam ne, bet tiesiog reikia atrasti savyje mokėjimą būti be to ir kad tai tavęs nevaldytų ir kad tau nebūtų tai esminis dalykas apsiuostyti*“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Savo ruožtu, priklausomybę tyrimo dalyviai kartais apibūdina, kaip silpnos valios ar nelaimingų gyvenimo įvykių nulemtą rezultatą: „*Bet reikia labai stiprios valios ir jausmų, kad mokėt atskirt, kada tai gerai, negerai. Aš net nesakau, kad jie visiškai blogis yra tie narkotikai. Neblogis, turi jie to fainumo sau, bet vat saikas - va čia vat yra visa mokykla*“ (10 interviu: vyras, 29 m.); „*<...> nemanau, kad kažkas iš lengvo gyvenimo užsiima tokiais dalykais ir kenkia savo sveikatai*“ (12 interviu: moteris, 22 m.). Pateikta informacija atskleidžia, kad kalbėdami apie narkotikų vartojimo praktikas, kai kurie tyrimo dalyviai nesitapatina su „priklausomų“ asmenų grupe ir pozicionuoja save kaip atsakingus, informuotus bei racionalius vartotojus.

Apibendrinant empirinio tyrimo rezultatus, galima teigti, kad jaunuoliai, priklausomai nuo narkotinės medžiagos rūšies ar naudojimo praktikų, konstruoja priimtino ir nepriimtino vartojimo ribas. Tai prisideda prie požiūrio į narkotines medžiagas ir jas vartojančius asmenis formavimo. Tokiu atveju jaunuoliai tapatinasi su „narkomano“, „priklausomybę turinčio“ asmens statusu arba nuo jo atsiriboja, priskirdami sau atsakingo, racionalaus, „lengvuosius“ narkotikus vartojančio individo charakteristikas.

2.2.4. Jaunuolių savęs ir narkotinių medžiagų suvokimo kaita gyvenimo eigoje

Remiantis „MAXQDA“ programoje sudarytu „Code Relations Browser“ paveikslu, galima atkreipti dėmesį į pavaizduotą santykį tarp jaunuolių narkotinių medžiagų supratimo ir savęs suvokimo subkodų (3 pav.). Pateikti duomenys atskleidžia, kad tyrimo dalyvių buvęs savęs suvokimas asocijuojasi su buvusiu narkotinių medžiagų supratimu. Kitaip tariant, jaunuolių savęs praeityje apibūdinimas siejasi su kalbėjimu apie narkotinių medžiagų prasmę. Kita vertus, jei atsižvelgiama į nurodytus subkodus, apimančius dabarties perspektyvą, pastebima, kad jų persidengimo rodiklis yra mažesnis. Tokiu atveju savęs suvokimo kontekste didesnę reikšmę įgauna jaunų asmenų nurodomi prioritetai. Atitinkamai atsiranda poreikis šioje darbo dalyje išsamiau panagrinėti aptartus aspektus.

3 pav. „MAXQDA“ programoje sudarytas „Code Relations Browser“ paveikslas

Atsižvelgiant į gautus empirinio tyrimo rezultatus, svarbu atkreipti dėmesį, kad gyvenimo eigoje, jaunuolių suvokimas apie save, narkotines medžiagas ir su tuo susijusį elgesį keičiasi. Pavyzdžiui, mokymosi laikotarpiu, jauniems asmenims reikšmingu tampa praleidžiamas laikas su draugais, bendraamžių pripažinimo poreikis ir linksmybės: „<...> tuo metu tas etapas nuo aštuntos iki dešimtos klasės, iki nėštumo, buvo toksai daugiau buvimas su draugais. <...> ir man tas buvo labai svarbu“ (11 interviu: moteris, 24 m.); „<...> čia jau vaikystė gal baigėsi, prasideda jaunystė, kada prasideda tie plotai, ten pirmos meilės, tusovkės, alkoholis ir panašiai“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Tokiu atveju tyrimo dalyviai nurodo, kad paauglystėje, iš aplinkos perimtą, neigiamą narkotinių medžiagų vertinimą, kartais pakeičia palankus filmuose, muzikoje, draugų grupėje ir per socialines medijas formuojamas šių medžiagų įvaizdis: „YouTube, Snoop Doggas buvo pats įkarštis tuo metu. Ir jisai vos ne ilgiausią laiką buvo ta žolės ikona, vos ne, kad čia viskas tvarkoj <...>. <...> Ir labai vat visose tose medijose gali tų motyvų išgirsti apie narkotikus“ (5 interviu: vyras, 23 m.); „<...> buvo va toj kompanijoj mano draugų, kur mano bendruomenė buvo. <...> tai, tu girdi filmai, muzika, dar kažkas ir kažkas pasiūlė pabandyt tą pirmą džointą ir kažkaip pabandžiau, nu užkibo ir daug kas pradėjo. <...> Ta prasme, įdomu, apie ką jie šneka visuose filmuose ir muzikoje ir ką tai reiškia“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Kitaip tariant, kuomet jaunuoliai narkotikų vartojimo praktikoms priskiria naujas prasmes, siejamas su poreikiu pritapti, neatsilikti nuo kultūrinių aktualijų, gauti bendraamžių pripažinimą ar smagiai praleisti laiką su draugais, vartojimo, kaip nepriimtino elgesio suvokimas, gali kisti.

Tokiu atveju svarbu pabrėžti, kad narkotinių medžiagų prasmė tyrimo dalyvių gyvenimo eigos metu toliau nuolat yra permastoma ir kintančiame gyvenimo kontekste įgauna vis naują reikšmę. Pavyzdžiui, sulaukus pilnametystės, po mokyklos ar universiteto užbaigimo, jaunuoliai pradeda akcentuoti karjeros, romantinių, šeimyninių santykių reikšmę. Tyrimo dalyviai šį savo gyvenimo laikotarpį suvokia, kaip asmeninę brandą ar perėjimą į suaugusiųjų gyvenimą simbolizuojantį etapą, kuris siejamas su naujų vertybių bei išpareigojimų atsiradimu: „Dabar mano

gyvenimas yra kitoks. Aš turiu kitokių tikslų. Aš noriu pasiekti karjerą, aš noriu sukurti šeimą ir tiesiog tai yra kitas gyvenimo etapas“ (7 interviu: moteris, 28 m.); „Tiesiog žmonės auga ir viskas keičiasi po biški. Įeini į tą suaugusį gyvenimą ir tiesiog manau, turi tą supratimą, kad jeigu nieko nedarysi gyvenime, tai nieko ir negausi.“ (2 interviu: vyras, 23 m.). Tokiu atveju jaunuoliai pabrėžia visuomenėje, suaugusiems asmenims, keliamų socialinių lūkesčių atitikimo svarbą. Kitaip tariant, jauniems asmenims prioritetu tampa atsakomybės siejamos su sveikos gyvensenos puoselėjimu ar motinos, darbuotojo, romantinio partnerio, šeimos nario vaidmens palaikymu. Savo ruožtu, tyrimo dalyviai atkreipia dėmesį, kad narkotikų naudojimas kartais trukdo įgyvendinti nurodytas roles. Jaunuoliams pasidaro sunku derinti psichotropinių medžiagų vartojimą ir atsirandančius naujus prioritetus: „<...> ateina tas laikas, kur tipo jau reikia susiimti. <...> ir pasiekti tam tikrų dalykų. Tas verslas, tos mašinos, butai, namas, dar kažką, keliauti po pasaulį ir ta pati mergina irgi. Nes tipo tu vartodamas visų pirma išleidi visus pinigus. Visų antra tavo emocinė būseną santykius palaikyti sutrinka“ (1 interviu: vyras, 26 m.); „<...> tai nebebuvo apskritai dalykas, kurį aš norėjau tęsti, nes būtent tapimas mama ir mano dukros gimimas, jis labai pakeitė mano gyvenimą. Ir apskritai aš permąsčiau save ir savo gyvenimą ir savo elgesį“ (11 interviu: moteris, 24 m.). Atitinkamai profesijos įgijimas, tapimas mama, suartėjimas su tėvais ar antrosios pusės atsiradimas kartais tampa tam tikru lūžio tašku, kuris nulemia narkotikų vartojimo nutraukimą arba vartojimo dažnumo mažinimą. Tokiu atveju narkotikų vartojimo praktikas tyrimo dalyviai suvokia, kaip jaunystės laikotarpio ir linksmybių arba nerimto, gyvenančio šia diena bei neatsakingo savęs dalį, kurį yra nesuderinama su naujomis vertybėmis: „Visiškai užsidaręs, užsiizoliavęs, šiukšlių krūvoje ir tiesiog nei į skambučius neatsiliepinėjau, nei ką. <...> Būdavo tiesiog vartoju, vartoju <...> paviršutiniškai į visus dalykus žiūrėdavau ir man neateiti į darbą neatrodė big deal“ (4 interviu: vyras, 27 m.); „<...> moterį susiradau, kuri mane įkvėpė. <...> man pačiam po to atėjo vat savirefleksija, kad faina, faina, bet be jų būtų daug geriau. Pabandom, kaip bus be jų. Ar išeis daugiau uždirbti ir turėsiu aš tą kokybiškesnį savaitgalį ir kokybiškesnį, fainesnį gyvenimą“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Atsižvelgiant į tai jauni asmenys teigia, kad dabar jie mėgaujasi paprastais dalykais, hobiais ir gyvenime pradeda prioretizuoti stabilumą bei rutiną: „<...> man taip patinka ta mintis nuobodaus gyvenimo, kur aš dabar atsikeliu ryte, einu į darbą, po to nueinu į sportą, grįžtu namo. Ir mane ta rutina jina labai džiugina, nes man nereikia unpredictability gyvenime“ (7 interviu: moteris, 28 m.). Taigi jaunuolių savęs ir narkotikų suvokimas bei vartojimo praktikos gali keistis, kuomet formuojantis savęs kaip suaugusio asmens interpretacijai, reikšmę įgauna naujos vertybės ir įsipareigojimai.

Šioje dalyje taip pat svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad, kalbėdami apie ateitį, tyrimo dalyviai aktyviai kuria planus ir užsibrėžia norimus pasiekti tikslus, kuriuos sieja su antros pusės, stabilaus ar svajonių darbo susiradimu, šeimos kūrimu, namo ar mašinos įsigijimu. Tai jauni asmenys

asocijuoja su narkotinių medžiagų atsisakymo ar asmeninio vartojimo sumažinimo poreikiu: „*Labai norėjau va tokios versijos, kur aš nevartuju nieko. Nu, dar ne ta taip jau pilnai ta versija, bet vat aš jau einu <...>. <...> Aš matau, kad aš geras tėvas būsiu. Aš matau, kad aš šeimą turėsiu. Tikrai, aš noriu turėti normalią karjerą. Aš noriu džiaugtis, noriu keliaut. <...> matau save tokį, kokį aš visą gyvenimą norėjau save matyti*“ (8 interviu: vyras, 23 m.). Kitaip tariant, narkotikų vartojimą jaunuoliai suvokia, kaip su ateitimi nesuderinamą gyvenimo dalį, kuri apriboja galimybę pasiekti norimus tikslus. Visgi, kai kurie jauni žmonės nurodo, kad narkotikai iki šiol išlieka svarbia jų gyvenimo praeityje dalimi, kuri prisidėjo prie to kokiais žmonėmis jie tapo šiandiena: „*bet jeigu atsuktum laiką atgal ir vat būtų pas tave galimybė pavartot arba nepavartot, neparūkyt to pirmo kaseko ar suvalgyt tą pirmą reivinį ratą, nu vis tiek padaryčiau tai, nes tai mane padarė tokiau, koks aš esu*“ (10 interviu: vyras, 29 m.). Tokiu atveju gyvenimo būdas praeityje tampa reikšminga patirtimi, kurią tyrimo dalyviai pripažįsta ir priima, tačiau ne visuomet išreiškia norą tapatintis su ja ateityje. Atitinkamai svarbu pabrėžti, kad pavykus atsisakyti narkotikų vartojimo ar sumažinti vartojimo dažnumą, jaunuoliai interpretuoja save kaip atsakingus už savo elgesį ir gyvenimą veikėjus: „*Aš suprantu, kad viskas priklauso nuo manęs ir man tas padeda. <...> aš noriu dabar grįžti į sceną, kad žmonės matytų mane. Aš žinau, kad aš turiu jėgų, aš turiu energijos tokios*“ (8 interviu: vyras, 23 m.). Taigi, kalbėdami apie ateitį, tyrimo dalyviai suvokia save, kaip aktyvius asmeninės ateities kūrėjus, kurių savęs vizija ir užsibrėžti siekiai ne visada dera su psichotropinių medžiagų vartojimu.

Apibendrinant šį poskyrį, galima teigti, kad prasmė, kurią jaunuoliai priskiria narkotinėms medžiagoms ir su tuo siejamas savęs suvokimas nėra pastovūs bei gali keistis gyvenimo eigoje. Tokiu atveju svarbiomis tampa kintančios kultūrinės nuostatos, gyvenimo įvykiai, atsirandantys nauji prioritetai bei socialiniai vaidmenys, kurie interpretuojami kaip derantys arba nesuderinami su narkotikų vartojimu.

2.3. Diskusija

Atliktas empirinis tyrimas rodo, kad jaunuolių narkotikų vartojimo patirtys apima ne tik svaiginamo poveikio patyrimą, kartu svarbiu tampa jų kasdienio gyvenimo konteksto įvertinimas. Pavyzdžiui, kai kurie jauni asmenys narkotikus suvokia kaip priemonę, kuri padeda pritapti prie bendraamžių grupės, palengvina pažinčių užmezgimo procesą, pagerina savijautą, leidžia tapatintis su įžymybėmis ar vakarėlių bei reivų aplinkai būdingu stiliumi. Atitinkamai jaunuoliai vartojimą interpretuoja kaip normalų ir įprastą savo jaunystės laikotarpio, laisvalaikio, laiko praleidimo vakarėliuose, reivuose ar su draugais komponentą. Pateiktas įžvalgas galima mėginti aiškinti remiantis simbolinio interakcionizmo ir kultūrinės kriminologijos idėjomis, kuriose pabrėžiamas socialinio ir kultūrinio konteksto vaidmuo savivokos ir reikšmių formavimosi procese (Blumer

1969; Ferrell 1999; Ferrell, Young, Hayward 2008). Kitaip tariant, prie jaunuolio narkotikų vartojimo supratimo ir savęs suvokimo prisideda jauną asmenį supanti socialinė aplinka, sąveikos, kultūrinis kontekstas bei jame formuojamas narkotinių medžiagų įvaizdis. Pavyzdžiui, kito mokslinio tyrimo rezultatai atskleidžia, kad šiuolaikinėje visuomenėje narkotikų vartojimo vertinimą veikia socialiniuose tinkluose ar televizijoje formuojamas palankus šių medžiagų įvaizdis (Dumbili et al. 2021, p. 8). Panašiai šiame darbe atliktas empirinis tyrimas leidžia teigti, kad jaunuolių požiūris į asmenines narkotikų vartojimo praktikas ir save gali tapti ne tik tapatinimosi su subkultūra dalimi bet ir sietis su populiariosios kultūros aktualijų sekimu. Kitaip tariant, darbe nagrinėjamos temos atžvilgiu, reikšmę įgauna platesnė kultūrinė ir socialinė erdvė, kurioje jauni asmenys tapatinasi su bendraamžių grupėje, reivuose, televizijoje ar socialiniuose tinkluose kuriamu patraukliu narkotikų bei juos vartojančių asmenų vertinimu. Šioje vietoje svarbu užsiminti, kad narkotinėms medžiagoms priskiriamų reikšmių įvairovė neapsiriboja linksminimosi ar laisvalaikio veiklų įprasminimo praktikomis. Pavyzdžiui, kai kurie jaunuoliai narkotikus pasitelkia kaip energijos ir koncentracijos suteikiančią pagalbinę priemonę darbo aplinkoje. Pateiktas išvalgas patvirtina bei papildoma M. Ekendahl ir P. Karlsson (2022) bei V. Sychareun et al. (2018) tyrimai. Mokslininkai nurodo, kad psichotropinių medžiagų vartojimas padeda jauniems žmonėms atitikti konkurencinės visuomenės keliamus lūkesčius ir tokiu būdu tampa normalia šiuolaikinio gyvenimo būdo dalimi. Atitinkamai narkotikų vartojimas kartais įgauna prasmę jauno asmens savęs kaip darbuotojo rolės realizavimo kontekste.

Vertinant pristatytus aspektus, aptariamąsias temas atžvilgiu, taip pat svarbu labiau įsigilinti į jaunuolių santykių su aplinkiniais reikšmę. Pavyzdžiui, remiantis atlikto tyrimo rezultatais, kai kurie jaunuoliai susiduria su nepalankiu jų pačių ir jų elgesio siejamo su narkotikų vartojimu vertinimu iš artimųjų, bendradarbių ar kitų asmenų. Tokiu atveju aktualu atsižvelgti į Howard S. Becker (1963) idėjas, kuris akcentuoja, kad asmeniui užklijuojamos etiketė gali paveikti jo savęs suvokimą ir elgesį. Atitinkamai atliktame empiriniame tyrime pastebėta, kad jaunuoliai gali atsiriboti nuo aplinkinių vertinimo arba tapatintis su jiems priskirtomis etiketėmis. Kitaip tariant, kai kurie jaunuoliai perima psichotropinių medžiagų ar jas vartojančių asmenų neigiamą apibūdinimą ir vartojimą suvokia kaip normas pažeidžiantį elgesį. Todėl, priklausomai nuo aplinkos, kurioje randasi, jie kartais bando nuslėpti asmeninį vartotojo statusą. Tačiau kiti jauni asmenys nurodytą elgesį interpretuoja kaip savotišką protestą prieš visuomenėje egzistuojančias neigiamas nuostatas ar griežtą baudžiamąją politiką ir savo vartojimo praktikų neslepia. Kitaip tariant, jaunuoliai įsisavina arba atmeta nurodytas išorines kategorizacijas, apimančias jų pačių ir jų elgesio kaip nepriimtino visuomenėje apibrėžimą. Atsižvelgiant į tai savivokos formavimosi ir tapatinimosi su etikete kontekste kartu svarbia tampa individuali jauno asmens interpretacija. Atlikto tyrimo rezultatai atskleidžia, kad priklausomai nuo narkotinės medžiagos rūšies ar vartojimo praktikų,

tyrime dalyvaujantys jaunuoliai tarpusavyje lygina ir skirtingai suvokia šias medžiagas, jas vartojančius asmenis bei savo elgesį. Pavyzdžiui, jauni žmonės atskiria „sunkiuosius“, „cheminius“ ir „lengvuosius“, „natūralius“ narkotikus vartojančius asmenis. Priskirdami save prie pastarosios grupės jaunuoliai asmeninį vartojimą sieja su mažesnės žalos sveikatai ir priklausomybės rizika. Tai leidžia atmesti juos neigiamai apibūdinančią etiketę ir atskirti save nuo stigmatizuojamos „narkomanų“ ar „priklausomų“ individų kategorijos. Šiame kontekste kartu verta užsiminti, kad kai kurie jauni žmonės normalizuoja savo kanapių vartojimo praktikas, prilygindami arba pateikdami jas kaip mažiau žalingą alternatyvą alkoholiui. Panašius rezultatus savo tyrime pristato ir J. Hoolachan (2020) nurodydama, kad jauni žmonės toleruoja ir teigiamai apibūdina asmeninį kanapių vartojimą, bet menkina ir neigiamai vertina intraveninius narkotikus vartojančius asmenis. Pristatytas įžvalgas papildė šiame empiriniame tyrime gauti rezultatai, kurie atskleidžia, kad jaunuoliai, konstruodami priimtino ir nepriimtino vartojimo ribas, stigmatizuoja ir neigiamai vertina nesaikingus bei neatsakingus narkotikų vartotojus. Tokiu atveju savęs, kaip atsakingo, racionalaus, vartojimą kontroliuojančio ar „lengvuosius“ narkotikus vartojančio asmens pozicionavimas siejamas su simbolinių ribų kūrimu. Tai leidžia jaunuoliui internalizuoti alternatyvų savęs suvokimą ir pateisinti narkotikų vartojimą, kaip priimtina elgesį.

Kartu, atsižvelgiant į empirinio tyrimo rezultatus, verta akcentuoti, kad jaunų asmenų savęs suvokimas ir narkotikams priskiriama prasmė nėra pastovūs. Pateiktos įžvalgos atitinka G. H. Mead teiginį apie tai, kad identitetas nėra pastovus ir gali kisti, priklausomai nuo laiko bei socialinių sąveikų. Kitaip tariant, empirinis tyrimas atskleidžia, kad jaunuolių prioritetai, vertybės ir juos supanti kultūrinė-socialinė aplinka gyvenimo eigoje kinta. Reikšmę įgauna keliama socialiniai lūkesčiai, simbolizuojantys perėjimą į suaugusiųjų gyvenimą. Tokiu atveju jauni žmonės prisiima tam tikrus įsipareigojimus ir tapatinasi su darbuotojo, šeimos nario, romantinio partnerio ar tėvų vaidmenimis. Šiuos aspektus galima suvokti kaip lūžio taškus, kurie prisideda prie savivokos pokyčio. Kitaip tariant, jaunuoliai su narkotikų vartojimu siejamą elgesį suvokia kaip jauno ir nerūpestingo savęs dalį, kuri neatitinka naujų vertybių bei trukdo palaikyti naujus vaidmenis. Pavyzdžiui, S. L. Dahl (2015), I. Fratila, L. Berdychevsky (2021) ir G. A. Dingle, T. Cruwys, D. Frings (2015) savo tyrimuose taip pat pastebi, kad jauni asmenys riboja narkotikų vartojimo dažnumą, aplinką arba jų visiškai atsisako, kuomet nesugeba išlaikyti arba suderinti vaidmenų asocijuojamų su šeima, profesija ir romantiniais santykiais. Atsižvelgiant į tai jaunuolių narkotikų vartojimą ir savivokos formavimosi procesą galima interpretuoti kaip nuolat kintantį bei sąlyginį reiškinį, kuriam asmenys savo gyvenimo eigos metu suteikia vis naują prasmę. Atitinkamai, remiantis atliktame tyrime gautais rezultatais, yra išskiriami jaunų žmonių savęs suvokimo praeityje, dabartyje ir ateityje pūviai. Nurodytas skirstymas apima jaunuolių pasakojimus apie prioritetus, ateities tikslus, tai kuo jie nori ir nenori būti ar tapti. Pavyzdžiui, narkotikų vartojimas įprastai yra

suvokiamas, kaip neatsakingo, linksmybių ir vakarėlių kupino gyvenimo praeityje dalis, kuri nesudaro savęs dabartyje arba ateityje suvokimo pagrindo. Visgi svarbu pabrėžti, kad kai kuriems jaunuoliams narkotikai tampa svarbiu asmeninę transformaciją simbolizuojančiu katalizatoriumi, kuris jų teigimu prisidėjo prie to kur ir kokie jie yra dabar. Kitaip tariant, nors tyrimo dalyviai psichotropinių medžiagų vartojimo praktikų nesieja su savo ateitimi, jos tampa svarbia praeities kurią jie priima ir kurios nekeistų dalimi. Taigi narkotikų vartojimą galima laikyti svarbiu jaunuolių savivokos formavimo komponentu, kurio reikšmė ir vaidmuo šiame procese nuolat keičiasi.

Išvados

1. Remiantis mokslinėje literatūroje pateikta informacija, galima teigti, kad narkotikų samprata, priklausomai nuo konteksto bei laikotarpio kinta ir apima įvairias su vaistais, liga, pasipriešinimu dominuojančiai kultūrai, normalizavimu ar blogiu siejamas reikšmes. Tai reiškia, kad narkotinių medžiagų samprata yra socialinis konstruktas, kuris prisideda prie skirtingos reakcijos į aptariamą reiškinį visuomenėje formavimo ir narkotikus vartojančių asmenų vertinimo. Narkotikų vartojimo, kaip nukrypstančio nuo normos elgesio suvokimas suponuoja atitinkamų institucijų kūrimo poreikį, kurios pasitelkiamos kaip instrumentas skirtas „normalizuoti“, kontroliuoti, gydyti ar bausti šias medžiagas vartojančius asmenis. Tokiu atveju visuomenėje kartais įsitvirtina su stigmatizavimu ir kriminalizavimu siejamos reakcijos, kurios užgožia narkotikų vartojimo kaip normalios bei teisėtos veiklos sampratą.

2. Atsižvelgiant į šiame darbe pristatytas simbolinio interakcionizmo, etikečių klijavimo ir kultūrinės kriminologijos teorines idėjas bei aptartus mokslinius tyrimus, galima teigti, kad jaunuolių savęs ir narkotinių medžiagų suvokimas taip pat yra sąlyginis bei kontekstualus procesas. Jauni asmenys, priklausomai nuo individualių išgyvenimų, juos supančio kultūrinio ir socialinio konteksto, skirtingai interpretuoja su narkotikų vartojimu siejamą elgesį, kas kartu prisideda prie jų savivokos formavimosi.

3. Savarankiškai atlikto kokybinio empirinio tyrimo rezultatai rodo, kad jaunuoliai įprasmina save ir savo narkotikų vartojimo patirtis, tapatindamiesi su bendraamžių grupe, jaunimo kultūra, aplinkinių požiūriu, mokinio, darbuotojo, šeimos nario ar tėvų vaidmenimis. Tokiu atveju narkotinių medžiagų vartojimas kartais tampa svarbiu savęs suvokimo ir saviraiškos pagrindu. Tačiau verta pabrėžti, kad savivoka ir narkotikų vartojimui priskiriama prasmė nėra universali ar pastovi. Jaunuoliai, priklausomai nuo narkotinės medžiagos rūšies ar vartojimo praktikų ir konkrečiu metu konkrečioje aplinkoje reikšmę įgaunančių vertybių, asmenų, santykių, įsipareigojimų, socialinių lūkesčių, nuolatos permasto bei konstruoja narkotinių medžiagų, su jų vartojimu susijusio elgesio ir savęs apibrėžimą. Kitaip tariant, jauni asmenys pastoviai kuria bei persvarsto priimtino ir nepriimtino elgesio ribas ir pateisina, slepia arba keičia su narkotikų vartojimu siejamą elgesį. Taigi remiantis atliktu tyrimu, daroma išvada, kad tiriamo reiškinio kontekste, svarbią vietą užima jauno žmogaus asmeninė patirtis bei ji supantis socialinis-kultūrinis kontekstas, kurie prisideda prie individualių interpretacijų, savęs suvokimo ir elgesio formavimosi.

Apibendrinant galima teigti, jog pasitelkta tezė pasitvirtino. **Jaunuolių narkotikų vartojimui suteikiama prasmė ir savęs kaip narkotikus vartojančio asmens suvokimas yra**

lankstaus, dinamiško bei kontekstualaus proceso rezultatas, kurio metu reikšmingą vaidmenį įgauna individualūs išgyvenimai, socialinės-kultūrinės sąveikos ir aplinka.

Reziumuojant, pateiktas išvadas, svarbu pabrėžti, kad jaunų asmenų narkotikų vartojimo reiškinių supratimo kontekste aktuali tampa individualių patirčių nagrinėjimas. Šiuo atveju atliktas tyrimas leidžia teigti apie būtinumą toliau plėtoti tokio pobūdžio tyrimus Lietuvoje. Kitaip tariant, atsiranda poreikis vykdyti tyrimus, gilinantį į jaunuolių narkotikų vartojimo patirčiai suteikiamas prasmes, su tuo siejamus savivokos formavimosi procesus bei jų kasdienį gyvenimo kontekstą, įtraukiant asmeninių, socialinių ir kultūrinių veiksnių įvertinimą. Taip pat atkreipti dėmesį į tai, kaip jauni asmenys apibūdina save, kitus asmenis ar grupes su kuriais tapatinasi arba nuo kurių išsiskiria. Kartu gali būti naudinga į šią diskusiją įtraukti daugiau skirtingų jaunuolių pasakojimų ir atlikti narkotikų vartojimo patirčių lyginamąją analizę lyties pagrindu. Tokiu atveju, aptariamam požiūriu paremtas, jaunų asmenų narkotinių medžiagų vartojimo patirties tyrimas, leidžia įsigilinti į individualius išgyvenimus ir prasmę, neapsiribojant narkotikų vartojimo vertinimu problemos kontekste.

Bibliografija

Specialioji literatūra

Aikins, R. D. 2015. From recreational to functional drug use: The evolution of drugs in American higher education, 1960–2014. *History of Education*, 44(1), 25–43.

Aleknevičienė, J., Pocienė, A., Šupa, M. 2020. *Kaip rašyti mokslinį rašto darbą?* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Alhyas, L., Al Ozaibi, N., Elarabi, H. et al. 2015. Adolescents' perception of substance use and factors influencing its use: a qualitative study in Abu Dhabi. *JRSM open*, 6(2), 1–12.

Askew, R., 2013. *Negotiating the criminality and deviance associated with illicit substance use: a discourse analysis of interviews with adult recreational drug takers*. United Kingdom: The University of Manchester.

Askew, R., Salinas, M. 2019. Status, stigma and stereotype: How drug takers and drug suppliers avoid negative labelling by virtue of their 'conventional' and 'law-abiding' lives. *Criminology & Criminal Justice*, 19(3), 311–327.

Barop, H. 2015. Building the 'opium evil' consensus– the international opium commission of Shanghai. *Journal of Modern European History*, 13(1), 115–137.

Battjes, R. J. 1984. Symbolic interaction theory: A perspective on drug abuse and its treatment. *International journal of the addictions*, 19(6), 675–688.

Bax, T. 2021. The life-course of methamphetamine users in Aotearoa/New Zealand: School, friendship and work. *Journal of Criminology*, 54(4), 425–447.

Becker, H. S. 1953. Becoming a marihuana user. *American Journal of Sociology*, 59, 235–242.

Becker, H. S. 1963. *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. New York: The Free Press.

Berridge, V. 1979. Morality and medical science: concept of narcotic addiction in Britain, 1820–1926. *Annals of Science*, 36(1), 67–85.

Berridge, V. 2013. *Demons: Our Changing Attitudes to Alcohol, Tobacco, & Drugs*. Oxford: Oxford University Press.

- Berridge, V., Edwards, G. 1987. *Opium and the People: Opiate Use in Nineteenth-Century England*. New Haven: Yale University Press.
- Best, D., Lubman, D., Savic, M. et al. 2014. Social and transitional identity: exploring social networks and their significance in a therapeutic community setting. *Therapeutic Communities: The International Journal of Therapeutic Communities*, 35(1), 10–20.
- Bilgrei, O. R., Buvik, K., Tokle, R. et al. 2022. Cannabis, youth and social identity: The evolving meaning of cannabis use in adolescence. *Journal of Youth Studies*, 25(9), 1199–1214.
- Bilgrei, O. R., Tokle, R., Skjælaaen, Ø. et al. 2025. Shades of Green: Towards a Typology of Adolescent Cannabis Use. *Contemporary Drug Problems*, 52(4), 565–583.
- Blumer, H. 1969. *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice–Hall.
- Boyd, S. 2002. Media Constructions of Illegal Drugs, Users and Sellers: A Closer Look at Traffic. *International Journal of Drug Policy*, 13, 397–407.
- Brunelle, N., Brochu, S., Cousineau, M. M. 2000. Drug-crime relations among drug-consuming juvenile delinquents: A tripartite model and more. *Contemporary drug problems*, 27(4), 835–866.
- Chancer, L. S. 2024. Cultural criminology: A retrospective and prospective review. *Annual Review of Criminology*, 7(1), 129–142.
- Dahl, S. L. 2015. Remaining a user while cutting down: The relationship between cannabis use and identity. *Drugs: Education, prevention and policy*, 22(3), 175–184.
- Dahl, S. L., Bretteville-Jensen, A. L., Burdzovic, A. J. 2025. From subcultural to mainstream? The evolving meaning of cannabis use among youth in a restrictive policy context. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 32(1), 63–71.
- Dahl, S. L., Sandberg, S., 2015. Female cannabis users and new masculinities: The gendering of cannabis use. *Sociology*, 49(4), 696–711.
- Debbaut, S., Kammersgaard, T. 2022. The “public health” approach to illicit drugs: an eradication drug discourse in a sanitorial disguise? *Drugs, Habits and Social Policy*, 24, 1–13.
- Di Placido, M. 2019. Between pleasure and resistance: The role of substance consumption in an Italian working-class subculture. *Societies*, 9(3), 1–21.

- Dingle, G. A., Cruwys, T., Frings, D. 2015. Social identities as pathways into and out of addiction. *Frontiers in psychology*, 6, 1–12.
- Dumbili, E. W., Hanewinkel, R., Hannah, M. et al. 2021. Cannabis use motivations: a study of young adults in Nigeria. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 28(6), 585–594.
- Ekendahl, M., Karlsson, P. 2022. Comparisons in the making: youth accounts of cannabis use in Swedish addiction treatment. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 29(4), 364–372.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. 2023. *European Drug Report 2023: Trends and Developments*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. 2024. *European Drug Report 2024: Trends and Developments*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ferrell, J., 1999. Cultural criminology. *Annual review of sociology*, 25(1), 395–418.
- Ferrell, J., Sanders, C. R. 1995. *Cultural Criminology*. Boston: Northeastern University Press
- Ferrell, J., Young, J., Hayward, K. J. 2008. *Cultural criminology: An invitation*. SAGE Publications.
- Foster, K., Spencer, D. 2013. ‘It’s just a social thing’: Drug use, friendship and borderwork among marginalized young people. *International Journal of Drug Policy*, 24(3), 223–230.
- Foucault, M. 1989. *The Birth of the Clinic: An Archaeology of Medical Perception*. London: Routledge.
- Foucault, M. 2007. Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978. London: Palgrave Macmillan.
- Fraser, S., Valentine, K. 2008. *Substance & Substitution: Methadone Subjects in Liberal Societies*. New York, NY: Palgrave MacMillan.
- Fratila, I., Berdychevsky, L. 2021. Understanding drugs as leisure through the (de) differentiation lens and the dialectic of Logos-and Eros-modernity. *Leisure Studies*, 40(4), 513–528.
- Fratila, I., Berdychevsky, L. 2024. Aiming “high” in college: Phenomenological meanings of drug consumption in/as leisure through the lens of existential authenticity. *Leisure Sciences*, 46(3), 296–314.

- Frederick, B. J., Larruskain, P. 2015. Cultural criminology. In Jennings, W. G. (eds.) *The Encyclopedia of Crime and Punishment*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Gould, J., Donnelly, R., Innacchione, B. 2019. Turning over a new leaf in Colorado: An exploration of legalized recreational marijuana preferences, leisure interests, and leisure motivations in a sample of young adults. *World Leisure Journal*, 61(2), 113–130.
- Haidar, S., Arif, N., Abbas, Y. 2020. Language and addiction: exploring the role of discourse in drug addiction. *Pakistan journal of criminology*, 12, 52–68.
- Herzog, B. 2016. The discursive construction of drug realities: Discourses on drugs, users, and drug-related practices. Keane, H., Moore, D., Fraser, S. (eds.) In *The Palgrave Handbook of Adult Mental Health: Discourse and Conversation Studies*. London: Palgrave Macmillan.
- Hobson, C. 2014. Challenging ‘evil’: continuity and change in the drug prohibition regime. *International Politics*, 51(4), 525–542.
- Hoolachan, J. 2020. Exploring the ‘spoiled’ and ‘celebrated’ identities of young and homeless drug users. *Social Inclusion*, 8(1), 76–85.
- Hunt, G., Antin, T., Bjonness, J. et al. 2016. The increasing visibility of gender in the alcohol and drug fields. In Kolind, T., Thom, B., Hunt, G. (eds.) *Handbook of Drug and Alcohol Studies: Social Science Approaches*. London: SAGE Publications.
- Johnson, B. D. 1973. *Marihuana Users and Drug Subcultures*. New York: John Wiley & Sons.
- Järvinen, M., Ravn, S. 2015. Explanations and expectations: Drug narratives among young cannabis users in treatment. *Sociology of health & illness*, 37(6), 870–887.
- Karashiali, C., Lawn, W., Petrilli, K. et al. 2022. Cannabis, identity, and attitudes: a qualitative study in adolescents who do and do not use cannabis. *medRxiv*, 1–20.
- Kraniauskienė, S. 2000. Biografinis metodas: dvi teorinės-metodologinės kryptys. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, (3-4), 78–90.
- Kuusisto, K., Evilampi, S., Ekqvist et al. 2023. Discourses of behavioural addiction, normalisation and techniques of governmentality in inpatient substance abuse treatment. *Nordic Social Work Research*, 13, 217–230.

- Lavie-Ajayi, M., Ziv, A., Pinson, H. et al. 2022. Recreational cannabis use and identity formation: a collective memory work study. *World Leisure Journal*, 64(4), 325–341.
- Malinauskaitė, A. 2012. Dramaturginis socialinės sąveikos modelis: buvusių psichoaktyvių medžiagų vartotojų atvejis: disertacija. Vilniaus universitetas, 1–215.
- McAllister, W. B. 2000. *Drug Diplomacy in the Twentieth Century: An International History*. London: Routledge.
- Mead, G. H. 1934. *Mind, self and society: From the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Meltzer, B. N. 1978. Mead's social psychology. In Manis, J. G. and Meltzer, B. N. (eds.) *Symbolic Interaction: A Reader in Social Psychology*. Boston: Allyn and Bacon.
- Miller, R. L. 2000. Collecting life histories. Iš Miller, R. L. (eds.) *Researching life stories and family histories*. London: Sage.
- Musto, D. F. 1973. *The American Disease: Origins of Narcotic Control*. Oxford: Oxford University Press.
- Naderifar, M., Goli, H., Ghaljaie, F. 2017. Snowball sampling: A purposeful method of sampling in qualitative research. *Strides in development of medical education*, 14(3), 1–6.
- Nelson, E. U. E. 2021. 'I take it to relax... and chill': perspectives on cannabis use from marginalized Nigerian young adults. *Addiction Research & Theory*, 29(6), 1–10.
- O'Gorman, A. 2016. Chillin, buzzin, getting mangled, and coming down: Doing differentiated normalisation in risk environments. *Drugs: Education, Prevention and Policy*, 23(3), 247–254.
- Park, S. Y., Holody, K. J. 2018. Content, exposure, and effects of public discourses about marijuana: A systematic review. *Journal of Health communication*, 23(12), 1036–1043.
- Roberts, B. 2002. *Biographical Research*. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.
- Rocque, M., Posick, C., Paternoster, R. 2016. Identities through time: An exploration of identity change as a cause of desistance. *Justice Quarterly*, 33(1), 45–72.
- Rosenthal, G. 2004. Biographical research. Iš Seale, C., Gobo, G., Gubrium, J. F. et al. (eds.) *Qualitative research practice*. London: Sage.

- Saladino, V., Mosca, O., Petruccelli, F. et al. 2021. The vicious cycle: problematic family relations, substance abuse, and crime in adolescence: a narrative review. *Frontiers in psychology*, 12, 1–14.
- Sandberg, S. 2013. *Cannabis Culture: A Stable Subculture in a Changing World*. Criminology & Criminal Justice, 13(1), 63–79.
- Sandberg, S., Tutenges, S. 2015. Meeting the Djinn: Stories of drug use, bad trips, and addiction. In Presser, L. and Sandberg, S. (eds.) *Narrative Criminology: Understanding Stories of Crime*. New York and London: New York University Press.
- Scheier, L. M. 2015. *Handbook of adolescent drug use prevention: Research, intervention strategies, and practice*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Seddon, T. 2009. *A History of Drugs: Drugs and Freedom in the Liberal Age*. London: Routledge.
- Seddon, T. 2016. Inventing drugs: a genealogy of a regulatory concept. *Journal of Law and Society*, 43(3), 393–415.
- Selfridge, M., Mitchell, L., Greer, A. et al. 2020. “Accidental Intimacies”: reconsidering bodily encounters between police and young people who use drugs. *Contemporary drug problems*, 47(3), 231–250.
- Sychareun, V., Santavasy, B., Chanlivong, N. et al. 2018. Methamphetamine-type stimulant use in Lao PDR: qualitative findings from users aged 15–25 years in Vientiane capital and Vientiane Province. *Harm reduction journal*, 15(1), 1–9.
- Søgaard, T. F., Lerkkanen, T. 2021. Overview: Exploring the onto-politics of cannabis. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 38(4), 321–328.
- Tokle, R., Pedersen, W. 2025. ‘Cubs of Wall Street’: Cocaine Use in Top-Boy Culture. *The British Journal of Sociology*, 76(4), 757–766.
- Treiber, D., Booyesen, L. A. 2021. Identity (re) construction of female adolescents with substance use disorders. *International journal of environmental research and public health*, 18(13), 1–19.
- Williams, J. R. 1976. *Effects of labeling the "drug-abuser": an inquiry*. Rockville, Md.: National Institute on Drug Abuse.
- Young, J. 1971. *The Drugtakers: The Social Meaning of Drug Use*. London: MacGibbon and Kee.

Young, J., Brotherton, D. C. 2014. Cultural criminology and its practices: a dialog between the theorist and the street researcher. *Dialectical anthropology*, 38(2), 117–132.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas 2003. 2003-12-18, Žin. Nr. 119-5406

Priedai

1 priedas. Informacinė lentelė

Interviu Nr.	Interviu atlikimo vieta	Interviu data	Interviu trukmė (val:min:s)	Tyrimo dalyvio lytis	Tyrimo dalyvio amžius
1.	Gyvas pokalbis	2025- 11-14	02:50:19	Vyras	26 m.
2.	Gyvas pokalbis	2025- 11-22	02:01:56	Vyras	23 m.
3.	Gyvas pokalbis	2025- 11-30	01:56:04	Moteris	23 m.
4.	Gyvas pokalbis	2025- 12-14	01:51:10	Vyras	27 m.
5.	Gyvas pokalbis	2025- 12-14	01:15:35	Vyras	23 m.
6.	Gyvas pokalbis	2026- 02-08	02:27:03	Vyras	20 m.
7.	Gyvas pokalbis	2026- 02-09	01:26:04	Moteris	28 m.
8.	Gyvas pokalbis	2026- 02-11	02:10:27	Vyras	23 m.
9.	Gyvas pokalbis	2026- 02-11	01:50:25	Vyras	20 m.
10.	Gyvas pokalbis	2026- 02-15	02:00:11	Vyras	29 m.
11.	Gyvas pokalbis	2026- 02-20	02:08:59	Moteris	24 m.
12.	Gyvas pokalbis	2026- 03-29	01:06:37	Moteris	22 m.
13.	Gyvas pokalbis	2026- 03-04	01:33:32	Moteris	26 m.
14.	Gyvas pokalbis	2026- 04-01	01:21:01	Moteris	19 m.

2 priedas. Interviu scenarijus

Laba diena, esu Vilniau universiteto filosofijos fakulteto antro kurso magistro studentė Viktorija Pažusinskaitė. Šiuo metu atlieku tyrimą, kuriuo siekiu išsiaiškinti narkotikų vartojimo patirtis ir joms priskiriamas prasmės sąsajoje su jaunuolių savęs suvokimo formavimusi. Tai mano magistro darbo užduotis. Todėl Jūsų nuomonė šiuo klausimu būtų labai vertinga. Prašau Jūsų leidimo įrašyti šį interviu, kad vėliau galėčiau atlikti duomenų analizę. Garantuoju Jūsų duomenų konfidencialumą, Jūsų vardas ir pavardė niekur nebus minimi, o darbo analizėje pateiksiu tik apibendrintas Jūsų mintis. Interviu metu turite teisę neatsakyti į klausimus bei bet kada nutraukti pokalbį.

Jei sutinkate, prašau, pradėkime.

[Pradėti interviu įrašinėjimą]

POTĖMĖS	Pagrindiniai klausimai	Papildomi klausimai 1	Papildomi klausimai 2 (tinka betkokiai potėmei priklausomai nuo pasakojamo konteksto)
VAIKYSTĖ	1. Papasakokite apie savo vaikystę nuo gimimo iki dešimties metų. 2. Papasakokite, kuo mėgote užsiimti vaikystėje? (Kokius žaidimus vaikystėje žaidėte? Su kuo žaisdavote vaikystėje?) 3. Ar lankėte darželį? Papasakokite apie laiką praleistą darželyje? 4. Papasakokite, kaip ir su kuo leisdavote savo vasaras vaikystėje?	5. Ar pamenate, kad žaisdavote su tėvais? 6. Ką geriausiai prisimenate iš vaikystės? 7. Papasakokite, kokias atsakomybes turėdavote namuose? Už ką jus tėvai girdavo? Kaip? O jei jų neklausėte kaip tėvai reaguodavo?	33. Kelių metų pradėjote vartoti narkotikus? 34. Papasakokite, kaip pradėjote vartoti narkotikus? Kodėl nusprendėte pamėginti? 35. Ar po to toliau tęsėte narkotikų vartojimą? Kodėl? 36. Papasakokite apie savo narkotikų vartojimo patirtis. 37. Ar teko susidurti su nemaloniomis patirtimis, neigiamomis pasekmėmis, kai vartojote narkotikus?
MOKYKLA	8. Papasakokite apie mokyklos laikotarpį. 9. Kaip sekėsi mokytis? 10. Kaip sutarėte su mokytojais? 11. Papasakokite kaip sutarėte su bendraamžiais ir	16. Papasakokite, kas patiko kuomet lankėt mokyklą, o kas nepatiko? 17. Kas labiausiai įsiminė iš mokyklos laikų? 18. Kelių metų pradėjote ir pabaigėte mokyklą?	Papasakokite apie šias patirtis. 38. Kokia yra jūsų nuomonė apie pavojus susijusius su narkotikų vartojimu? (realus pavojus, išpūstas pavojus) 39. Ar dabar vartojate

	klasiokais? 12. Kaip leisdavote savo laisvą laiką? 13. Kaip leisdavote laiką su draugais? 14. Papasakokite, kuo norėjote užsiimti pabaigus mokyklą? Kodėl? 15. Kuo užsiėmėte pabaigę mokyklą? Kodėl?		narkotikus? Kodėl? 40. Kokią prasmę Jums turėjo/turi narkotikai? 41. Papasakokite apie savo gyvenime įvykusius esminius pokyčius. 42. Jei pažvelgsime atgal, papasakokite, ar yra kokių nors sprendimų, kuriuos norėtumėte pakeisti, priimti kitaip?
DABARTIS	19. Papasakokite, kokia veikla užsiimate dabar? (profesine, studijų veikla) Kodėl? Kaip jums sekasi? 20. Kuo, šiuo savo gyvenimo laikotėriu, užsiimate laisvalaikiu? Kodėl? 21. Kokius filmus, serialus, podcast'us žiūrite ir kokios muzikos klausotės? Kodėl? 22. Kaip save apibūdintumėte, kas jūs esate?	23. Kaip apibūdintumėte kitus asmenis, kurie vartoja narkotikus? Ar save taip pat apibūdintumėte? Kodėl? Kuo skiriasi asmenys nevartojantys narkotikų?	
INTERAKCIJOS	24. Papasakokite plačiau apie savo senelius, tėvus, brolius, seseris. 25. Kaip apibūdintumėte jūsų santykius su šeima? Kodėl taip apibūdinatė? 26. Papasakokite apie svarbiausius žmones jūsų gyvenime? (pvz., draugus, romantinius partnerius) Kodėl jie yra svarbūs? 27. Kaip manote, kaip kiti	28. Papasakokite apie santykius su šeima, draugais, padėjus vartoti narkotikus? Kaip reagavo? Ką sakė? Kaip jautėtės? (Ar bendravo ar nutraukė bendravimą? Kuriam laikui?) 29. Su kokia reakcija iš aplinkinių teko susidurti, kurie žinojo ar matė, kad vartojate narkotikus? Ką jums sakė? Kaip jautėtės?	

	jūs mato?	30. Kaip manote, ar jūsų su narkotikais susijusios patirtys padaro jus ar jūsų draugus labiau kitokius nei dauguma jaunimo, ar visgi tai šiais laikais atrodo normali praktika? 31. Ar teko susidurti su policija? Papasakokite apie šią patirtį? Kaip jautėtės?
ATEITIS	32. Kaip įsivaizduojate save ateityje, po kelių metų? Kodėl taip įsivaizduojate?	

[Baigti interviu įrašinėjimą]